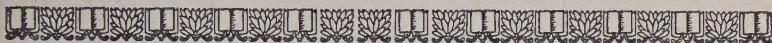
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 11. Maart 1917.

Jezus' houding tegenover de nationale zijde van Israëls heilsverwachting

door

Dr. J. RIDDERBOS.

II (Slot).

2. De aan Israël beloofde.

In het voorafgaand artikel hebben we gezien, dat in de prediking des Heilands van Israëls volksherstelling wordt gezwegen; dat voorts het door Hem verkondigde en aangebrachte heil overal de onmiskenbare teekenen vertoont van zijne bestemming voor heel de wereld; en tenslotte dat de Christus Zijne verwerping door Israël en in verband daarmede den overgang van Zijn koninkrijk tot de Heidenen ook meermalen uitdrukkelijk heeft voorzegd.

De zaak heeft echter eene keerzijde.

Op deze te wijzen, is in zekeren zin van nog meer belang dan het voorafgaande, omdat die keerzijde verwaarloosd wordt in eene voorstelling, die sommigen, hetzij dan meer of minder bewust, zich vormen aangaande het karakter van het door Jezus gepredikte en gebrachte koninkrijk. We bedoelen deze voorstelling, als zou het geestelijk, hemelsch en algemeenmenschelijk karakter van dit koninkrijk, zooals dat ook in het voorafgaande door ons werd beschreven, nu met zich medebrengen, dat de aardsch-nationaal gekleurde heilsverwachting

als zoodanig door den Christus als onschriftuurlijk en vleeschelijk zou zijn verworpen en bestreden.

Om de onjuistheid hiervan aan te toonen, beginnen we met erop te wijzen, dat de twee grondgedachten, waarvan de aardsch-nationale heilsverwachting uitgaat, door den Vervuller der belofte uitdrukkelijk zijn aanvaard. De *eerste* dezer grondgedachten is, dat het beloofde heil allereerst voor Israël is bestemd; de *tweede*, dat bij den Messias en Zijn rijk uitwendige heerlijkheid behoort.

Dat Jezus het heil des Heeren allereerst *aan Israel* komt brengen, blijkt in heel Zijn optreden telkens weer op de meest sprekende wijze.

In het algemeen treedt hij niet op om Zich tegenover de Oudtestamentische theocratie te stellen, maar gaat Hij juist in die gemeenschap in. Hij gaat op tot de feesten, Hij erkent het gezag van Schriftgeleerden en Farizeeën in het uitleggen der wet (Matth. 23 : 2), Hij gebiedt aan de genezene melaatschen, om Zichzelven den priester te vertoonen en het reinigingsoffer te brengen (Luc. 5 : 14 v.v.). Hij ijvert voor de heiligheid des tempels, ja zelfs bij Zijne gevangenneming en verhoor heeft Hij het gezag van het Sanhedrin erkend.

Geheel in overeenstemming hiermede is het karakter, dat Zijne Messiaansche zending naar Zijn eigen getuigenis draagt. Als prediker en wonderdoener is Hij slechts gezonden tot de verloren schapen van het huis Israels (Matth. 15 : 24); Hij helpt dan ook slechts bij uitzondering een Heiden, zooals den hoofdman van Kapernaüm en de Kananeesche vrouw, want naar de nog geldende bedeeling der genade zijn de Israëlieten de kinderen des huizes en de Heidenen de hondekens (Matth. 8 : 5—12; 15 : 21—31). Van de schare, die geen herder heeft, wil Hij de Herder vol ontferming zijn, die het verlorene zoekt (Matth. 9 : 36; 15 : 24; 18 : 12).

Evenals de dienstknechten, de profeten, komt Hij, de Zoon, om vruchten te vragen van den door God aan Israël toebetrouwden wijngaard (Matth. 21 : 33—41). Hij weet zich tot

Israël gezonden, opdat aan dat volk eene volle, ja overloopende maat der genade zou worden toebedeeld; opdat nog om den vijgeboom gegraven en mest gelegd worde, of hij vrucht mocht voortbrengen (Luc. 13 : 8).

In overeenstemming hiermede zijn al Zijne jongeren uit Israel geroepen en stelt Hij ook dezen in hun werkzaamheid voorloopig weer dezelfde perken, waaraan Hij Zijn eigen arbeid gebonden weet.

Als Hij hen uitzendt om te prediken en duivelen uit te werpen en kranken te genezen, heet het: „gij zult niet heengaan op den weg der Heidenen, en gij zult niet ingaan in eenige stad der Samaritanen" (Matth. 10 : 5). Deze uitzending der jongeren toont tevens, hoe ernstig Zijne zending tot Israël door Jezus wordt opgevat. Het doel was maar niet om de jongeren eene oefenschool te doen doorloopen; veeleer lag het motief in de ontferming met de herderlooze schapen, die Jezus in het midden Zijner werkzaamheid als prediker aangreep (Matth. 9 : 36). Deze ontferming doet Hem klagen over de weinige arbeiders voor den grooten oogst, doet Hem de jongeren opwekken tot gebed, om meer arbeiders (Matth. 9 : 38; 10 : 1), en beweegt Hem, de twaalven, en later nog de zeventigen (Luc. 10 : 1 vv.) uit te zenden, opdat door de samenwerking van hun arbeid met den Zijnen het evangelie des koninkrijks tot heel Israel zou uitgaan.

Zelfs met Jezus' dood is Israëls voorrecht niet op eenmaal vervallen. Wanneer de roepstem om ter bruiloft te komen tot de genoodigde gasten, d.i. Israël, eerst door Johannes en Jezus gebracht is, en ze naar dezen niet hebben gehoord, worden nog eerst andere dienstknechten, nl. de apostelen uitgezonden (Matth. 22 : 3, 4), eer het oordeel wordt voltrokken, en pas met Jeruzalems verwoesting neemt dan de bijzondere roeping der apostelen jegens Israël een einde (Matth. 22 : 1—10); gelijk het elders heet, dat zij onder Israel hebben te arbeiden, totdat de Zoon des menschen zal gekomen zijn (Matth. 10 : 23). Want het Joodsche volk heeft wel het bloed van den Messias over zich ingeroepen, maar het heeft toch niet tenvolle geweten wat het deed: daarom wordt hun op grond van Jezus'

voorbede (Luc. 23 : 34) en uit kracht Zijner opstanding (Luc. 24 ; 47) nog weer de vergeving geboden (Hand. 2 : 38 v. ; 5 : 31).

Niet anders staat het met de *tweede* grondgedachte der aardsch-nationale heilsverwachting.

Onomwonden geeft Jezus getuigenis, dat *uitwendige heerlijkheid* wel waarlijk bij Hem en bij Zijn koninkrijk behoort, en Hij ontziet zich niet, die heerlijkheid te teekenen met trekken, aan deze aarde ontleend. Hij zegt den zachtmoedigen toe, dat zij de aarde zullen beërven, Hij belooft Zijnen jongeren huizen, familie en akkers (Matth. 19 : 29), en spreekt van de vrucht des wijnstoks, die Hij nieuw zal drinken in het koninkrijk Zijns Vaders (Matth. 26 : 29).

Als Zijn rijk den naam draagt van koninkrijk *der hemelen*, houdt dit daarom wel in, dat het in den hemel zijn oorsprong vindt, maar in het minst niet, dat het, als louter hemelsch en onzichtbaar, met de wereld der zichtbare en aardsche dingen niets te maken zou hebben. Evenzoo wordt door Zijne uitdrukkelijke verklaring aan Pilatus, dat Zijn koningschap niet *van* deze wereld is, d.i. niet *uit* deze wereld stamt (Joh. 18 : 36), wel afgewezen alle schijn, als wilde Hij met aardsche middelen, met gewapende dienaren zich tegen Romes keizer stellen, maar niet gezegd. dat dit koningschap geen macht in zich zou hebben om de gedaante dezer wereld te veranderen. Ook de uitspraak, dat het koninkrijk Gods niet komt „met uiterlijk gelaat" (Luc. 17 : 20) mag niet als een tegenspraak hiervan worden opgevat. We laten nu nog de vraag terzijde, of de vertaling „met uiterlijk gelaat" de bedoeling van het woord des Heilands met juistheid weergeeft. Ook indien dit inderdaad het geval is, dan spreekt dit woord toch enkel van de wijze, waarop het koninkrijk *begint* te komen, en niet van datgene, wat het nog in zijn schoot verbergt.

Dit alles wil nu zeker niet zeggen, dat Jezus de nationale heilsverwachting als zoodanig heeft aanvaard. Immers deze hield niet alleen in, dat het heil allereerst voor Israel was,

en dat de uitwendige heerlijkheid erin begrepen was, maar verbond die twee elementen tot de voorstelling, dat Israël ook als volk, in zijn staatkundig bestaan, door het Messiaansche heil tot nieuwe glorie zou worden gebracht: de Romein zou worden verdreven en de Messiaansche koning zetelen te Jeruzalem op Davids troon.

We zagen vroeger, dat in Jezus' aankondiging des koninkrijks deze polilieke volksherstelling geen plaats inneemt.

En toch heeft Hij ook tegenover deze zijde van Israëls heilsverwachting eene andere houding aangenomen dan men oppervlakkig allicht verwachten zou. Terwijl Hij ze eenerzijds niet aanvaardt, wordt ze toch ook anderzijds door Hem niet opzettelijk bestreden.

Men versta ons niet verkeerd. Boven hebben we er met nadruk op gewezen, dat Jezus' optreden metterdaad eene tegenstelling vormt met de vleeschelijke verwachtingen der schare, zoover deze in de nationale verheffing het eigenlijke heil des koninkrijks zag. Alleen, deze tegenstelling is gansch iets anders dan dat Jezus de nationale verwachting *als zoodanig* zou hebben verworpen en dit ook uitdrukkelijk zou hebben *verklaard.*

Dit doet Hij in werkelijkheid *niet.* Hij zegt niet, dat met de komst des koninkrijks de Romeinen zullen worden verdreven — en staat hierdoor principieel tegenover de schare, die juist daartoe de komst van den Messias begeerde — maar Hij zegt evenmin, dat die verdrijving *niet* tot het heil des koninkrijks behoort. Ook uit Zijn gezegde, dat het geoorloofd, ja behoorlijk is, den keizer schatting te betalen, laat zich niet het tegendeel bewijzen; immers gaat dit woord enkel uit van den bestaanden toestand, zonder daarmede te ontkennen, dat deze toestand in den grond der zaak onwettig is en ook door de komst van het Godsrijk, zoo dit door Israël aanvaard werd, een einde zou nemen.

Vooral deze houding van den Heiland kan men nooit verklaren, zoo men de eigenlijke, principiëele tegenstelling tusschen Hem en de Joden hierin zoekt, dat dezen van den Messias nationale, en dus ook staatkundige zegeningen verwachten,

terwijl Jezus al zulk begeeren reeds op zichzelf als vleeschelijk zou hebben verworpen. Op dit standpunt staande, moet men zich bij het lezen der evangeliën wel telkens verwonderd afvragen, waarom de Heiland het niet met ondubbelzinnige woorden aan de Joden toeroept en aan de jongeren verklaart, dat dit nationale heil, waarop zij hopen, door Hem *niet* wordt gebracht, en met het door Hem gepredikte koninkrijk niets te maken heeft. Dat Hij dit niet doet, is dan ook een bewijs, dat deze nationale verwachting als zoodanig volstrekt niet in zulk eene principieele tegenstelling tot Zijn koninkrijk staat als sommigen geneigd zijn aan te nemen.

Ja zelfs is hier meer te zeggen, waaruit nog duidelijker blijkt, hoe weinig Jezus er op uit was, al de nationale verwachtingen Zijns volks zonder meer en met stelligheid af te snijden.

Vooreerst moeten we hier terugkomen op Zijn koninklijken intocht te Jeruzalem, waarbij eene geestdriftige schare Hem het „Hosanna, de Zone Davids" heeft toegejubeld.

Nog eens zij hier herhaald, wat we vroeger schreven, dat Jezus bij andere gelegenheden eene dergelijke huldiging voorkwam of ontweek, en dat Hij ze ook hier stellig niet heeft aanvaard, om door de geestdrift des volks in het bezit van troon en scepter te geraken. Maar, al heeft de Heiland dan ook slechts eenmaal op deze wijze gehandeld, het is duidelijk, dat Hij het ook deze ééne maal niet had kunnen doen, indien eene huldiging als deze met het karakter Zijns koninkrijks ten eenenmale in strijd was. Het uitzonderings-karakter, dat deze gebeurtenis draagt, verhindert dus niet, dat ook uit wat hier geschiedt, conclusies zijn te trekken aangaande de beteekenis van Zijn koninkrijk, zooals die door Hemzelven is verstaan.

Bezien we het feit thans van naderbij. De Heiland vertoont Zich hier stellig niet als een Strijder met vleeschelijke wapenen; Hij komt „zachtmoedig en gezeten op het veulen eener ezelin". Maar ook het ezelsveulen was een koninklijk rijdier, en het geheel was ontegenzeggelijk eene uitwendige Messiaansche betooging, waarbij Hij het aardsche Jeruzalem,

de koningsstad binnentrok, door het volk met zijne palmen en zijn Hosanna's op uitwendig-aardsche wijze gehuldigd. Niemand zal ontkennen, dat de schare met haar „gezegend zij het koninkrijk van onzen vader David, hetwelk komt in den naam des Heeren" (Marc. 11 : 10) zeker dacht aan een koningschap in aardsch-nationalen zin. Zelfs is het moeilijk te denken, dat ook de meest geestelijk-gezinde bij eene betooging als deze zulk eene gedachte geheel van zich kon zetten, zoo niet eene uitdrukkelijke verklaring van Jezus' zijde hem er toe noopte. En toch, de Heiland heeft een dergelijk woord niet gesproken. Dit bewijst nu zeker niet, dat Hij dezelfde verwachtingen koesterde als Zijne vereerders, maar wel dit, dat die gedachte van een koninkrijk met een aardsch-nationale zijde niet eene rechtstreeksche tegenstelling kan hebben gevormd met het koninkrijk, dat Hij kwam brengen. Ware dat het geval geweest, dan mogen we verwachten, dat Hij eene zoodanige huldiging niet, althans niet zonder nadere verklaring en stellige tegenspraak zou hebben aanvaard.

Nog iets anders is hieraan toe te voegen. Zelfs in Zijn eigen spreken tot Zijn jongeren gebruikt Hij een enkele maal uitdrukkingen, die er zeker niet op berekend waren om aan hun nationale hoop voorgoed een einde te maken, maar die veeleer ten gevolge moesten hebben, dat zij zich hieraan nog te sterker vastklampten. Immers belooft Hij hun, dat zij eenmaal zullen eten en drinken aan Zijne tafel in Zijn koninkrijk, en zullen zitten op tronen, *oordeelende de twaalf geslachten Israels* (Luc. 22 : 29 v. ; Matth. 19 : 28). Dit „oordeelen" ziet hier niet op eene werkzaamheid der apostelen op den oordeelsdag, maar in verbinding met het „eten en drinken aan Zijne tafel" geeft het aan de heerlijkheid en zaligheid, die ze bij den voortduur zullen genieten. Dit „oordeelen" of „richten" staat dus gelijk met wat wij „regeeren" zouden noemen, daar onder Israël de rechtspraak als de meest op den voorgrond tredende werkzaamheid van den regeerder werd beschouwd. In het Messiaansche rijk zullen dus de apostelen naast den Messias op tronen zitten en deel

hebben aan het regiment, dat door Hem over de stammen Israëls wordt uitgeoefend.

Natuurlijk is er hier duidelijk sprake van wat zal geschieden na Jezus' lijden en daarop gevolgde verheerlijking, in de „wedergeboorte" (Matth. 19 : 28), d. i. bij de vernieuwing aller dingen. Maar toch komt dit woord daardoor niet zoo rechtstreeks tegenover de verwachtingen der Joden te staan als men wellicht zou meenen ; immers ook dezen dachten zich het Messiaansche rijk volstrekt niet altijd als eene eenvoudige herhaling van het glorietijdperk van David en Salomo, maar veelal als gepaard gaand met eene vernieuwing der geheele schepping. Maar juist daarom schijnt het allerminst eene critiek op, doch veeleer eene bevestiging van der jongeren nationale verwachtingen, als het Godsvolk der toekomst hun aldus wordt beschreven, en in het gewagen van de „twaalf tronen", waarop zij over de twaalf geslachten zullen richten, ook hun eigen twaalftal met het getal van Israëls stammen in het nauwste verband wordt gebracht.

In dit alles is niet vergeten, dat de Heiland toch Israëls verwerping en Jeruzalems val duidelijk heeft voorzegd. Alleen, wanneer Hij dit doet voor het oor der schare, spreekt Hij van het lot, dat Israël ondergaat, omdat het den Messias verwerpt; niet van datgene, wat de Messias, zoo Hij werd aanvaard, aan Israël zou schenken.

Het is waar, in verband met die voorzegging van Israëls val heeft Jezus een teekening van den Messias gegeven, waarin Hij bestaande verwachtingen rechtstreeks en opzettelijk aantastte.

Immers, naar Jezus' onderwijzing is het zoo, dat die verworpen Christus toch Christus blijft, ja juist daarin meer dan in iets anders de Christus is ; en het is deze gestalte van den *lijdenden Christus,* die Jezus aan het oog Zijner jongeren met steeds grooteren nadruk heeft voorgehouden. En hier ligt het punt, waarop Hij met Zijne jongeren aangaande den Messias een opzettelijken strijd heeft aangegaan. Niet over de heerlijkheid Zijns rijks, maar over den diepen lijdensweg,

die tot deze heerlijkheid zou leiden. Niet over de tronen, die Zebedeüs' zonen naast den Zijnen begeerden, maar over den weg van lijden en van zelfverloochening, die door Hem en door hen daartoe eerst moest worden bewandeld. Hier inzonderheid geven de jongeren door hun weigering om zich te laten onderwijzen, blijk van eene nog al te vleeschelijke gezindheid; want die weigering komt voort uit een innerlijk verzet tegen den weg Gods, den weg van zelfverloochening ook voor hen, den weg bovenal, waardoor alleen het rantsoen voor velen (Matth. 20 : 28), tot vergeving der zonden (Matth. 26 : 28), kon worden gebracht. Daarom stelt Jezus Zich hier onverbiddelijk tegenover hen, en aarzelt zelfs niet, wegens dit tegenstreven Simon Petrus met den naam van Satanas te noemen.

Nu is het verder waar, dat Jezus met dit beeld van den lijdenden, wijl door Zijn volk verworpen Christus, aan Zijne discipelen een Christus getoond heeft, die *niet* aan Israël de nationale redding brengt, en toch de Christus is. Een Christus, die instede van de Heidenen uit Isrels erve te verdrijven, zelf in de macht der Heidenen zal worden overgeleverd (Matth. 20 : 19). Dit mag dan ook zeker niet worden voorbijgezien. Alleen, dat neemt toch het feit niet weg, dat Zijn rechtstreeksche strijd zich richt niet tegen der jongeren nationale hoop, maar tegen hun weigering om den lijdenden Christus te aanvaarden. Beide blijven toch onderscheiden.

Dit blijkt zeer duidelijk, als zij nog vlak vóór Zijne hemelvaart Hem de vraag stellen, of Hij in dezen tijd aan Israël het koninkrijk weder oprichten zal (Hand. 1 : 6). De Christus, die slechts door lijden tot heerlijkheid komt, is nu door de jongeren aanvaard, maar de nationale hoop is nog niet prijsgegeven. En weer luidt het merkwaardig antwoord *niet,* dat dit oprichten van het koninkrijk aan Israël niet zal geschieden in den nationalen zin, waarin zij het verwachten, maar bepaalt de Heiland zich tot eene verwijzing naar de „tijden en gelegenheden, die de Vader in Zijne eigene macht gesteld heeft".

Het is duidelijk: Jezus heeft tegenover der jongeren gebrek

aan inzicht aangaande Zijn toekomstigen lijdensweg eene andere houding aangenomen dan tegenover hunne nationale verwachting.

Tegenover de eerste plaatste Hij, eer dat lijden kwam, Zijne klare onderwijzing, opdat zij voorbereid mochten zijn, of anders toch daarna mochten weten, dat Hij het hun voorzegd had, en als die onderwijzing zoo weinig vruchten draagt, houdt Hij Zijne bestraffing niet terug.

Wat daarentegen hun nationale verwachting aangaat, laat Hij het over aan den verderen voortgang der heilshistorie, om voor hen het volle licht te doen opgaan.

Dit moet eene reden hebben.

De in het voorafgaande beschreven gedragslijn van den Heiland laat zich dan alleen verstaan, als men zich duidelijk rekenschap geeft van het feit, dat Hij vollen ernst gemaakt heeft met de belofte des ouden dags.

De profetie aangaande het Messiaansche rijk behoort tot de bedeeling des Ouden Verbonds. Nu had het Oudtestamentisch genadeverbond vooral sinds de openbaring op Sinaï een nationaal karakter aangenomen; het koninkrijk Gods openbaart zich in den vorm van Israëls volksleven, al vallen beide dan ook niet samen. Dientengevolge was dit verbond niet alleen tot ééne bepaalde *natie* beperkt, maar was in de zegeningen, die het schonk en toezegde, ook bepaald het *staatkundig* welzijn dezer natie begrepen. Het heil des verbonds bestond ook hierin, dat Israël als volk eene politieke wet van Jehova, zijnen Koning ontving. Door dezen Koning werd het in zijn staatkundig leven geregeerd, door Hem ook tegen zijne staatkundige vijanden beschut en bewaard, zoolang het in Zijne wegen wandelde; en ook telkens weer uit hunne hand bevrijd, wanneer het in den druk zich wendde tot Hem, die het sloeg.

In overeenstemming hiermede was ook de profetische heilsbelofte, schoon in haar wezen geestelijk van aard, toch veels-

zins gehuld in den aardsch-nationalen vorm. Telkens weder stellen de profeten het toekomstig heil aldus voor, dat Israël onder den Koning uit Davids huis veilig in Kanaän zal wonen, van al zijne vijanden verlost en den vollen vrede genietend.

Wel was de profetie bij het ontwerpen van zijn toekomstbeeld niet in volstrekten zin aan de vormen van het heden gebonden. Metterdaad wordt dan ook in menige profetie het voltooide Godsrijk geschilderd als uitgebreid over alle volken.

Maar dit neemt niet weg, dat ook zulke voorzeggingen toch blijven uitgaan van het volk Israël als de kern van het toekomstige Godsvolk, en van Jeruzalem als het blijvend middelpunt van het Godsrijk. Zelfs een Jeremia, als hij spreekt van het *nieuwe* verbond, dat het oude bij den Sinaï geslotene zal vervangen, blijft toch „het huis van Israël" en „het huis van Juda" noemen als degenen, met wie het zal worden opgericht.

Nu zij hier aanstonds met nadruk vooropgesteld, dat tenslotte dit Oudtestamentisch Israël met zijne historie en instellingen zijne vervulling vindt in het geestelijk Israël, dat uit alle volken wordt vergaderd. Hier ligt dan ook de *diepste* grond, waarom Jezus zichzelf en Zijn koninkrijk kan teekenen in trekken, die aan oud-Israël ontleend zijn. Wanneer Hij door den engel wordt aangekondigd (Luc. 1 : 32) en Zich door de schare laat huldigen als de beërver van Davids koningstroon, wanneer Hij aan de jongeren het „richten over de twaalf stammen Israëls" kan beloven, dan gaat het hier in den diepsten grond steeds om eene hoogere werkelijkheid; om den troon der eere, dien de Christus aan 's Vaders rechterhand ontvangt, en om het nieuwe Israël, dat uit alle natiën wordt saamgebracht. En omdat die hoogere werkelijkheid nu door Davids koningschap, en door het volk uit Jakobs lendenen gesproten, was afgeschaduwd en ook aanvankelijk verwezenlijkt, en er dus tusschen het nieuwe en het oude, waarvoor het in de plaats trad, in den diepsten wortel eenheid bestond, daarom kan het nieuwe met de namen van het oude worden genoemd.

Hier ligt de eigenlijke reden, waarom al dergelijke spreekwijzen de hoorders in waarheid niet misleiden. Wie ze aanhoorde als een waar Israëliet, kon ze gerust opvatten op de Oudtestamentische wijze, dit verhinderde hem niet, deel te hebben aan den geestelijken, eeuwigen inhoud, die er in lag opgesloten. Wie als oprecht Israëliet heeft medegejubeld in den stoet, die Jezus met haar Hosanna's Jeruzalem binnenbracht, en zich daarbij het „koninkrijk van onzen vader David" niet anders kon denken dan in de vormen des Ouden Verbonds, die miste *daarom* in den grond der zaak nog niet het gezicht op de geestelijke goederen, die door den Christus werden gebracht. Want ook in zijn aardschen vorm was het koninkrijk van David eene openbaring van Jehova's koningschap over Israël, en in het wezen der zaak drager van hetzelfde geestelijke heil, dat de Christus in volmaaktheid bracht. Op dit geestelijke heil was van den waren vrome toch boven alles het oog gevestigd. Dacht hij dan ook aan de verlossing van aardsche vijanden, dan was deze toch gegrond in de vergeving der zonden, en hiertoe strekkend. dat het bevrijde volk Jehova wederom zou dienen zonder vreeze, in heiligheid en gerechtigheid voor Hem, al de dagen huns levens (Luc. 1 : 74 v.).

Hierom bestaat er voor onmiddellijke correctie van zulk eene heilsverwachting geene dringende noodzakelijkheid. Ook wat er vergankelijk in is, staat toch tegenover het door Jezus gebrachte heïl niet als het valsche tegenover het ware beginsel, maar als de schaduw tegenover de vervulling, die voor haar licht straks vanzelf moet wijken.

Natuurlijk, velen dachten anders, zochten in dit „koninkrijk van David" gansch iets anders dan de gunst van Isrels God, maar voor deze vleeschelijke verwachtingen was noch de profetie noch Jezus aansprakelijk.

Intusschen, al is deze geestelijke eenheid van Oud en Nieuw Verbond de diepste grond, waarom Jezus de Oudtestamentische uitdrukkingen *kon* bezigen en door anderen laten bezigen, ook al verbonden zij er voorstellingen aan, waaraan de vervulling niet zou beantwoorden — dit verklaart nog niet,

waarom Jezus aldus *moest* handelen. Op zichzelf was het toch ook mogelijk, het door Hem gebrachte koninkrijk met andere namen te noemen, of, zoo Hij de oude bleef gebruiken, daarbij onomwonden en met nadruk telkens weder uit te spreken, dat dit alles in een hoogeren zin moest worden verstaan, en met hunne nationale verwachtingen niets te maken had.

Welnu, op deze vraag, waarom Jezus niet alle nationale voorstelling kort en goed op zij heeft gezet, moet het antwoord luiden: Jezus *kon* dit niet doen, wegens den trap, waarop de Godsopenbaring destijds stond, m. a. w. Hij kon het nationale niet verwerpen, omdat de nationale periode van het Godsrijk toen nog niet was afgesloten.

Men kan hier allereerst denken aan de positie, waarin toen verkeerden de ware Israëlieten, aan wien de Christus Zich moest openbaren als den Brenger van het heil des Heeren en den Vervuller van de beloften Gods.

Zij leefden nog onder de oude bedeeling met haar nationaal karakter. Juist daarom mag men niet zeggen, dat deze Maria's en Simeons hadden moeten verstaan, dat al dit nationale enkel vorm was, waarin de geestelijke kern werd bewaard, en dat hun geloof, afziend van dien vorm, de kern alleen had moeten grijpen. Immers, voor wie onder de nationale bedeeling *leefde*, stond de zaak gansch anders dan voor ons. Bij eene vrucht, die in den bolster schuilt, komt eens een oogenblik, waarop de bolster open springt, en men den bolster wegwerpt om de vrucht alleen te genieten. Maar zoolang dat oogenblik der volle rijpheid niet is aangebroken, zijn vrucht en bolster niet te scheiden, zonder ook de eerste geweld aan te doen, daar beide dan nog eene levende eenheid vormen. Zoo was voor den vromen Israëliet het nationale der genadebedeeling niet een levenloos omhulsel, waar hij de geestelijke kern uit kon nemen, maar beide samen vormden voor hem eene levende werkelijkheid. Werkelijkheid was het verbond der genade niet maar in algemeenen zin, doch in dien bijzonderen vorm, waarin het was opgericht; opgericht met Israël als volk, en aan dit Israël belovend, dat het als volk in den weg des verbonds het heil des Heeren zou beërven. Èn daar nu

ook de profeten in hun toekomstbeeld hiervan bleven uitgaan en het voltooide Godsrijk en Israëls volksbestaan niet tenvolle van elkander scheidden, spreekt het vanzelf, dat ook degenen, die bij het licht van het profetische woord moesten wandelen, dit niet vermochten te doen. Te minder nog, omdat ook de aanvankelijke *vervulling* der profetieën zich steeds in datzelfde spoor had bewogen. Met feiten als Juda's terugkeer uit Babels ballingschap en den daarop gevolgden herbouw van stad en tempel voor oogen kon de vrome Israëliet zich het toch moeilijk anders denken, dan dat de komst van den Messias op soortgelijke, alleen nog heerlijker, wijze redding zou brengen. Als zij daarom lazen, dat het door den God des hemels verwekte koninkrijk de wereldrijken zou vermalen en tenietdoen (Dan. 2 : 44), konden zij niet nalaten, te denken aan de verbreking van het Romeinsche juk, waaronder ook het oprechte Israël, ja dit niet het minst, gebukt moest gaan.

Het is dus niet zoozeer de voorstellingswijze Zijner hoorders als wel de Oudtestamentische openbaring zelve, die Jezus verhindert, de nationale zijde van Israëls Messiasverwachting zonder meer af te wijzen.

Hiermede is echter ook gezegd, dat Zijne gedragslijn in dezen nog uit eene diepere oorzaak opkomt dan uit het streven om Zich aan te passen aan menschelijke voorstellingen en begrippen. Immers, dat de profeten in dezen spraken zooals zij deden, lag niet maar aan de menschelijke beperktheid van hun blik, doch moet worden verklaard uit het feit, dat de Geest der profetie hen, bij het ontwerpen van het toekomstbeeld, van Israël als volk niet had losgemaakt. En dit vond weer zijne oorzaak hierin, dat de God der openbaring de belofte des verbonds van Israël niet losscheurde, zoolang Israël niet zichzelf van het verbond zijns Gods had losgescheurd. Omdat dit laatste ten finale eerst kon geschieden door de verwerping van den Messias, daarom kwam de heilsbelofte des ouden dags van het volk Israël niet los. Ja daarom moest ook de Messias zelf, zoolang Hij niet verworpen was, eenerzijds nog in datzelfde, door het profetisch

woord geteekende spoor blijven wandelen, al droeg Zijn woord ook anderzijds reeds de kenteekenen van de nieuwe banen, waarlangs de Godsopenbaring zich straks zou gaan bewegen.

Metterdaad hebben we dan ook gezien, dat er in Zijne houding te dezen opzichte nog van gansch iets anders sprake is dan van een zich schikken naar een bepaalden vorm, waarin Zijne hoorders zich het heil der toekomst nu eenmaal dachten. In de beperking van Zijn arbeid tot Israël, in den vurigen ijver, die Hem vervult om door Zijn eigen arbeid en dien Zijner jongeren het evangelie des koninkrijks aan Israël te brengen, gaat het niet maar om een vorm, doch gaat het erom, zich te kwijten van de hooge roeping, die Hem jegens dat Israël was opgelegd. Hoezeer dit volle werkelijkheid voor Hem was, blijkt misschien wel het duidelijkst uit de bittere klacht, waarin het vruchtelooze van dezen arbeid Hem aan het einde Zijner aardsche loopbaan doet uitbreken: „Jeruzalem, Jeruzalem, gij. die de profeten doodt, en steenigt, die tot u gezonden zijn, hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkerwijs eene hen hare kiekens bijeenvergadert onder de vleugelen; en gijlieden hebt niet gewild" (Matth. 23 : 37). Het is allereerst die arbeid aan Israël Zijn volk, die Zijne levenskracht verteert, en die door de wijze waarop hij wordt ontvangen, Hem tot den Man van smarten maakt.

In de aangehaalde klacht — de meest roerende, die ooit versmade liefde heeft doen hooren — wordt ook duidelijk. dat de arbeid van den Christus, hoe veelszins hierin ook het persoonlijke op den voorgrond trad, toch niet uitsluitend de personen *uit* Israël, maar ook Israël *als natie* gold.

Jeruzalem is Hem niet maar eene stad uit vele, neen Hij beschouwt Jeruzalem met het oog van een waren Israëliet, meer nog: met het oog van Israëls Messias. Met machtige bekoring had Hem Jeruzalems tempel geboeid, toen Hij als twaalfjarige knaap gevoelde, hier te zijn in de dingen Zijns Vaders; en nog veel later trilt heilige eerbied in Zijn woord, als Hij dat Jeruzalem noemt de stad des grooten Konings,

welker naam daarom te heilig is om door een ijdelen eed te worden bezoedeld (Matth. 5 : 35). Maar ook: in Jeruzalem bemint Hij Zijn volk, hier in de hoofdstad klopt de hoofdader van Israëls nationale en geestelijke leven. Wie Jeruzalem wil vergaderen, wil Israël behouden — ook daarom valt het uitspreken van Jeruzalems vonnis Hem nog zooveel zwaarder dan het oordeel over Chorazin en Bethsaïda.

Jezus' spreken van Jeruzalems „kinderen" mag dan ook niet zóó worden uitgelegd, dat Zijn streven alleen op behoud der enkele personen was gericht, om zich deze *uit* Jeruzalems bevolking tot eene gemeente te vergaderen. Immers wat is het oordeel, dat over de verwerping der aan Jeruzalem geboden liefde nu wordt uitgesproken? „Uw huis wordt u woest gelaten": de verwoesting van den tempel en van geheel de stad wordt hier en in het vervolg door den Christus voorzegd, en dat is een oordeel, komend over de stad *in haar eenheid,* en in de hoofdstad komend over *Israël als volk.* Christus' liefdearbeid was erop gericht om ook voor dit volksoordeel — waarin natuurlijk het persoonlijk en eeuwig oordeel van iederen Messiasverwerper mede ligt opgesloten — stad en volk te bewaren, gelijk de klokhen klapwiekend hare kiekens tot zich lokt om ze onder de uitgespreide liefdesvleugelen te doen schuilen voor den klauw van 't roofgediert of voor ander dreigend gevaar.

Met het oog hierop is het dan ook niet mogelijk, van het heil, dat de Messias aan Zijn volk wilde bieden, het *staatkundig* heil, dus allereerst de verlossing van het juk der Romeinen, geheel buiten te sluiten. Het was wel in Gods raad bepaald, dat Israëls volksbestaan bij de komst van den Messias niet verheerlijkt, maar vernietigd zou worden; doch dit zou niet aan den Messias liggen, maar aan Israël, dat met den Messias al de zegeningen des verbonds verwierp. Ongetwijfeld, Jezus kwam, om het oude verbond te vervangen door het nieuwe. Maar indien het had mogen zijn, dat Israël als volk den Messias had aanvaard, dan had het oude verbond niet kunnen heengaan, zonder zijn vollen zegen aan Israël in den schoot te hebben geworpen, en al was dit ook

in zijn kern en wezen geestelijk van aard, zoo ligt toch de gedachte voor de hand, dat daarbij de Romeinsche onderdrukker 's Heeren volk niet blijvend had kunnen knechten.

Het zou ijdele moeite zijn, zich verder te verdiepen in de vraag, wat er zou zijn geschied, als Israël den Christus had aanvaard; het is ons genoeg te weten, dat de werkelijkheid anders is geweest en naar Gods raad ook anders zijn moest. Wij wilden er alleen op wijzen, dat de arbeid van den Christus aan Israël erop gericht was, en dat ook Zijn zielsbegeeren er zich naar uitstrekte, om het volk niet te verderven, maar te behouden. Daarom moest Zijne beschrijving van het heil des koninkrijks plaats laten voor zegeningen, waarvan Hij wist, en het ook steeds duidelijker voorzegde, dat Israël ze door zijn ongeloof juist nu voor altijd zou verbeuren.

Hierom heeft hij zeker de nationaal-staatkundige verwachtingen niet zonder meer afgewezen als liggend buiten het doel Zijns koninkrijks. Hierom heeft Hij inzonderheid de jongeren wel steeds duidelijker voorbereid op Zijne verwerping en op Israëls straf; maar heeft Hij het wegnemen van hun laatste hoop, dat toch op eenige wijze ook het nationale heil huns volks aan Zijne komst zou zijn verbonden, overgelaten aan den verderen voortgang der heilshistorie. Bij het herhalen van de boodschap des heils voor Jeruzalems oor zouden zij ervaren, dat ook de nieuwe verlenging van het heden der genade Jeruzalem en Israël niet kon bewegen, den Messias te aanvaarden.

Hierbij zou hun dan tevens blijken, hoe de aan Israël gegevene beloften toch werden vervuld, maar op andere wijze dan zij zoo lang hadden gehoopt en gedacht. Want al is de Messias door Israël in zijne oversten en in zijne meerderheid verworpen, dit is toch gansch Israël niet. Uit Israël is ook de Messias zelf, en ook was Zijn arbeid aan Zijn volk toch niet tevergeefs. Veeleer is en wordt door Zijn arbeid en door dien Zijner jongeren allereerst uit Israël eene kudde vergaderd, die Hem als Israëls Herder volgt; en al heeft nu deze gemeente de meerderheid met de oversten tegen zich, toch zijn zij het ware Israël, omdat zij zich om den Messias scharen.

Het is de oude stam, waarop straks ook de Heidenen worden ingeënt, en de Messias-verwerpers zijn afgebroken takken, die niet meer tot Israël behooren. (Rom. 11 : 17). Zoo is het *nieuwe Israel* de wettige voortzetting van het oude. En toch is het nieuw, want het kan Israël wel voortzetten als volk des Heeren, maar niet als volk onder de volken ; het nationale is thans afgelegd. Zoo is *nu* ook gebleken, dat dit nationale tenslotte slechts de schaal was, waarin de geestelijke kern lag opgesloten ; en wordt openbaar, dat de beloften van het koninkrijk, dat aan Israël zal worden opgericht, en van de twaalf tronen, waarop zij de stammen Israëls zullen richten, op eene andere, hoogere wijze zal worden vervuld dan zij hadden gemeend.

De Christus zelf heeft tijdens Zijne aardsche loopbaan dit alles voorzien, maar toch kon het Hem in Zijn arbeid tot het behoud van dat Israël, 't welk in het aardsch Jeruzalem zijn middelpunt vond, niet weerhouden.

Zijn wil om Jeruzalem te vergaderen en Zijne wetenschap, dat Jeruzalem zich niet zou laten vergaderen, zijn beide even reëel.

Wij vermogen ons het onverzwakt naast elkander bestaan van deze twee niet in te denken ; ook dáárom is Hij de Man van smarten in eene mate, die wij ons niet vermogen voor te stellen.

Dit ondoorgrondelijke bereikt zijn toppunt in Gethsemané's gebed, in het worstelen Zijner ziele, of niet die bittere „drinkbeker" van Hem voorbij kan gaan. Want die drinkbeker is niet maar de dood, doch is de dood om en door de zonde, en in die zonde staat Israëls Messias-verwerping voorop. Zijne ziele siddert, omdat Hij het volk, dat Hij had willen behouden, met Judas den verrader aan het hoofd, tegen Zich ziet naderen, om Hem, hun Messias, en met Hem hun eigen heil, voor altijd te verwerpen. Eene uitkomst, die Hij heeft voorzegd, en waarvan toch Zijn menschelijke wil zich blijft afwenden, zoolang het kan en mag.

Hier moet Hij van het oude Israël scheiden, omdat dit

Israël zich losscheurt van het verbond zijns Gods. Het is de volvoering van Gods raad, maar de scheur gaat door het hart van Israëls Messias. Zoo wordt in Zijn bloed gegrond het nieuwe en betere verbond, en wordt uit de barensweeën Zijner liefde het nieuwe Israël geboren, dat de erfgenaam is der beloften, omdat in den Christus, in wien alleen het oude Israël aan zijne bestemming beantwoordt, en die het nieuwe Israël voortbrengt, alle Godsbeloften ja en amen zijn.

De „analogia fidei” en Rom. 12 : 6 (7)

door

Prof. L. LINDEBOOM.

I.

Uit het verslag van de laatstgeh. vergadering der G. P. V. in 't No. van Nov. jl. en uit de aanteekeningen in 't No. van Jan., bl. 349, bij *„De beteekenis der analogia fidei voor de exegese* door Dr. V. Hepp te Watergraafsmeer”, weet de lezer, dat ik niet kon instemmen met het gevoelen van Dr. H. (bl. 354 v.), dat „de dogmatische term *„analogia fidei”* op onjuiste exegese van Rom. 12 : 6 (7) berust”. Mijn bezwaar heb ik reeds genoemd in de korte discussie die op het referaat volgde, en mij toen ook bereid verklaard, met den referent hierover nader van gedachten te wisselen in de pers.

Laat me beginnen met Dr. H. dank te zeggen voor de publicatie van zijn ongetwijfeld belangrijk referaat. Moge het de aanleiding worden van een grondige bespreking van de analogia fidei en hare beteekenis voor de exegese en geheel de Theologie. Zoowel door hen die met Dr. H. instemmen, als door hen die meer dan één vraagteeken zetten bij zijne voorstelling van deze zeer gewichtige zaak. Zal deze bespreking doeltreffend kunnen zijn, dan zal men zich van weerszijden moeten onthouden van groote uitspraken, en alleen door goede gronden en heldere bewijsvoering de juistheid van zijn gevoelen trachten aan te toonen en den andersdenkende te overtuigen.

Mijn bezwaar geldt de bewering van Dr. H.:

a. dat ἀν π. in dit vers het zelfde beteekent als μετρ. π. in vs. 3.

b. dat π. hier *niet* is het geloof dat geloofd wordt, „fides quae creditur”, maar het geloof dat gelooft, „fides quae credit”, en wel het charismatisch geloof, het geloof van den profeet.

Dr. H. stemt wel toe, dat „analogia” ook „overeenkomst” kan beteekenen. Maar daartegen, en voor de andere opvatting pleit, zegt hij, „het redebeleid van den apostel”, bl. 355.

En zijn conclusie is: „Noch van een regel of richtsnoer noch van de fides quae creditur is in het verband ook maar sprake; *ἀναλογια* in het zesde vers is blijkbaar synoniem met *μετρον* in het derde, en *πιστις* kan hier kwalijk anders genomen dan als het charismatisch geloof".

Dr. H. duide het mij niet euvel, als ik hierbij aanteeken: *quod demonstrandum est.*

Dat „*blijkbaar* synoniem" van analogia en metron, en dat „*kwalijk* anders" van pist, is dan als het charismatisch geloof, is een *bewering*, zonder poging zelfs van bewijsvoering, geen *resultaat* van *exegese*. Evenmin de krasse uitspraak, bl. 361: „de analogia contextus misbillijkt deze vertolking („de profeet heeft wat hij tot de gemeente spreken zal te toetsen aan de voorname stukken des geloofs") ten eenenmale."

Dr. H. staat in deze wijze van spreken niet alleen. Prof. *E. Kühl* in „Der Brief des Paulus an die Römer", 1913, verklaart profeteia als „die Gabe begeisterter, aber verständlicher Rede von den Geheimnissen des göttlichen Heilsratschlusses, en acht daardoor ook de opvatting van analogia fidei als „Masz des Glaubens" afdoende bewezen. Zonder aan *fides* afzonderlijk ook maar een enkel woord te wijden, zegt hij: „Dasz *πιστις* bei diese Auslegung nicht objectif von Gemeindeglauben oder der regula fidei genommen werden kann, ist selbstverständlich".

Maar is het ook niet „selbstverständlich" dat zulke verklaring geen exegese of vrucht van exegese is, doch apodiktisch beweren en concludeeren uit eigen, onbewezen, voorop gestelde praemissen? In wetenschappelijke studie en discussie immers contrabande?

Het eenige wat Dr. H. aanvoert als afdoende voor het „synonieme" van *μ.* en *ἀν.* in vs. 3 en 6 (7), is „het redebeleid van den apostel". Laten wij die opvatting dan eens nader bezien in het licht van dit redebeleid.

Wij mogen daarbij zeker wel vooropstellen als een algemeen erkenden regel van uitlegging, dat het redebeleid niet in strijd kan zijn met en geen afbreuk doen aan de beteekenis en kracht van eenig deel der rede.

I. Het redebeleid. II. De onderhavige termen in het redebeleid en hun zinsverband.

I. De apostel waarschuwt de geloovigen te Rome, vs. 2, tegen wereldgelijkvormigheid; met opwekking tot een veranderd worden (metamorphose) door „de vernieuwing uws gemoeds, opdat gij moogt beproeven, welke de goede en welbehagelijke en volmaakte wil van God zij".

In verband daarmede: *„λεγω γαρ,"* waarschuwt hij in vs. 3 tegen het „wijs zijn boven hetgeen men behoort wijs te zijn." Niet zoo'n *hyper*phronein, maar een soo(*s*)phronein, een *gezond* wijs zijn, betaamt ieder, *παντι,* allen en ieder die onder u is", n.l. die een charisma heeft en in de gemeente optreedt. Gelijk als God aan een iegelijk een (de) mate van (het) geloof heeft toegedeeld. In vs. 4—8 geeft hij m.i. de reden van die vermaning: een betoog uit de eenheid des lichaams en de veelheid der leden [1]). Want gelijk in één *lichaam* vele *leden* zijn en de leden niet alle dezelfde werking hebben, zoo is het ook met de geloovigen. Zij zijn één lichaam in Christus, en elkanders leden, „hebbende verscheidene gaven, naar de genade die hun is gegeven: „hetzij profetie, naar de analogia des geloofs; hetzij bediening in het bedienen", en welke charismata hij verder noemt tot het einde van vs. 8. 't Verband tusschen vs. 3 en 4—8 is dus duidelijk. Die verscheidenheid der gaven is door God gewild en uitgedeeld naar den aard en de behoefte van het éëne lichaan. Dit stelt aan allen en ieder die zulk een gave heeft den eisch, dat hij zijne eigene gave kenne en gebruike en zich wachte, boven en

---

[1]) Dat vs. 4—8 bij elkander behooren, blijkt uit den samenhang van vs. 4 en 5 door *καθαπερ* en *οὑτως,* en uit de verbinding van vs. 6 v. met 4 en 5 door het partikel *δε.* De inlassching, vs. 7, van: „Zoo laat ons die gaven besteden" in onze Statenvertaling is, dunkt mij, onnoodig en ook min juist. Calvijn o.a. vertaalt: *Habentes autem,* zonder inlassching. *δε* wijst een voortzetting der rede aan, en heeft hier de beteekenis van: „hebbende *alzoo,* of *daarom,* verscheidene gaven". Is deze opvatting juist, dan teekent Paulus in 6—8 de charismata zóó als de Heilige Geest die leert en geeft. Waaruit vanzelf *volgt,* dat ieder die een dezer gaven heeft of meent te *hebben* (*ἐχοντες*) zich als zoodanig moet waarmerken door zijn gave te openbaren en te gebruiken zóó als hier voorgesteld wordt.

buiten die maat, dat perk, door God hem gesteld, te willen gaan. Alleen als elk lid op zijn plaats blijft en erkend wordt en daar de werking doet naar zijn aard en bestemming, alleen dan kan het lichaam, door de harmonische samenwerking van al zijne leden, tot volle krachtsontwikkeling komen en in frisschen welstand zijne kracht en schoonheid openbaren.

In vs. 9 gaat de apostel, na de teekening der charismata, voort met *vermanen*, in aansluiting aan vs. 3. Heeft hij daar gewaarschuwd tegen individueele *zelf*overschatting, hier legt hij den nadruk op den band der *gemeenschap*, n.l. de liefde, die in alle leden van Christus' lichaam de beweegkracht en de drang is tot het zoeken van de eere des Heeren en elkanders heil. „De liefde zij ongeveinsd!" Wie de gave van anderen benijdt en nabootst, brengt de oprechtheid der liefde, die hij belijdt, in verdenking, en gaat tegen de liefde in. Al de participia van vs. 9 tot 13 teekenen de geloovigen zoo als zij, door ongeveinsde liefde gedreven, behooren op te treden in hun onderlinge verhouding en verkeer als leden van het ééne lichaam van Christus. Vs. 9*b* zegt alles inééns: de absolute antithese tusschen het booze en het goede. „Hebt een afkeer van het booze, en hangt het goede aan." „Boos", *πονηρος*, heeft in 't N. T. altijd verband met den *duivel, den* booze. *Het* booze is de saamvatting van alle werking des duivels, in personen en zaken en toestanden: inwendig en uitwendig. Daarentegen: Het *goede* is uit *God, den* Goede, die *alleen* goed is.

In vs. 10—13 ontplooit de apostel den rijkdom van het *goede*, dat zij moeten aanhangen: de broederliefde, de eere, de naarstigheid, de band des geestes, onderworpenheid aan den Heere....

Uit het bovengezegde is het m.i. duidelijk, dat het *verband* van *τ. ἀν. τ. π.* in vs. 6 *een ander* is dan van *μ. π.* in vs. 3. Vs. 3: *μ π.*, staat in verband met een algemeene waarschuwing en vermaning. Vs. 6: *αν. π.*, staat in verband met een bepaald charisma, waarvan, of van welks uitoefening, het een nadere omschrijving geeft. Reeds daaruit volgt, dat beide termen niet dezelfde beteekenis en strekking kunnen hebben.

Indien beide „synoniem" *waren*, dan zou de apostel ons ook plaatsen voor de tweeledige vraag : waarom hij in vs. 6 (7) *herhaalt* wat hij pas even te voren, in *vs. 3*, heeft gezegd, èn: waarom dan hier in gansch andere bewoordingen. Die vraag komt echter niet voor rekening van den apostel, maar van Dr. H., zoolang deze namelijk niet heeft *bewezen*, dat μ. en ἀν. „blijkbaar synoniem" *zijn*.

Trots de vele exegeten, die van eeuw tot eeuw elkander naschrijven dat μ. en ν. hier geheel of ongeveer hetzelfde beteekenen, is het mij, om „het redebeleid", onmogelijk dat gevoelen te deelen.

II. Ook de onderhavige woorden in hun zinsverband sluiten synonymiek uit.

1. μετρον komt bij de Grieksche schrijvers nooit voor als synoniem van αναλογια. Getuige *Raphelius*, die in de toelichting van vs. 6 (7), bedoelde gelijkstelling besprekend, verklaart: dat hij niet weet, of het woordje ἀναλογια in denzelfden zin als μ. (of λογος) bij de Grieken gevonden wordt, noch dat iemand van de uitleggers dat heeft onderwezen. [1])

Cremer, in zijn Bibl.-theol. Wörterbuch der N. Testl. Gräcität (Achte Aufl.) in voce ἀν., toont uit Plato en Aristoteles aan, dat ἀν. beteekent *das richtige Verhältnis*, die nach Maszgabe der verschiedenen Verhältnisse erforderliche oder vorhandene Ubereinstimmung, nicht die Uebereinstimmung als Gleichheit" ... „Die Analogia giebt den Maszstab, nach welchem etwas geschieht, geordnet wird etc. So in N. T. Rom. 12 : 6: εἴτε προφητειαν κατα τγν αναλογιαν της πιστεως. „Es handelt sich nicht von das subj. Glaubensmasz, (gelijk in vs. 3), sondern um einen obj. Maszstab für die Prophetie".

Dat een woord van het N. T. *niet* in dien zin voorkomt bij de *Grieken*, is op zich zelf nog geen bewijs, dat het in het N. T. niet dien ondersteldén zin heeft. Maar — dan moet uit het N. T. zelf wel duidelijk kunnen worden aangetoond, *dat* het daar dien zin *heeft*. Dat is bij ἀν. niet doenlijk,

---

[1]) G. Raphelii Annotat. in N. T., Tom. II. „Nunc ἀναλογιας vocabulum an eodem sensu apud Graecos reperiatur, equidem ignoro, nec quod sciam, quisquam interpretum docuit."

omdat het alleen in Rom. 12 gevonden wordt. Ook mag niet worden voorbijgezien dat, uit den aard der zaak, de woorden van het N. T. niet geheel los staan van de beteekenis, waarin ze door de Grieken, van wier taal de H. Geest zich heeft bediend, werden gebruikt. In elk geval gaat het dus niet aan, zonder eenig bewijs of betoog te verklaren : *μ.* en *ἀν.* zijn synoniem.

2. De constructie en het zinsverband van beide is ook niet het zelfde.

a. *ἀναλ.*, en ook *πιστις*, in vs. 6 (7), heeft *het artikel; μετρον*, en ook *πιστις* in vs. 3, *niet.*

Dat zal toch niet zonder beteekenis zijn?

De „analogia des geloofs" is, naar de kracht van het artikel, een vaststaand begrip, eene bekende zaak; *het* geloof — waarover nader — insgelijks.

„Maat", vs. 3, *zonder* artikel, is onbepaald. Kan ook niet het artikel hebben. Want God deelt uit aan ieder *niet* een zelfde en vaststaande maat van geloof, die *de* maat zou kunnen heeten, maar *een maat,* naar ieders individueele bestemming. Ook dat belangrijk verschil wordt door de „synoniem"-uitleggers voorbijgezien.

b. Boven is reeds er op gewezen dat *τ. ἀν. τ. π.* als nadere bepaling gevoegd is bij een *bepaald charisma,* en *μ. π.* bij *„een iegelijk" ;* hier moet daarenboven de aandacht erop gevestigd worden, dat *ἀν.* met dat charisma, *προφητεια,* verbonden is door *κατα,* en *μ. geen* praepositie heeft.

Dat de verbinding door deze praepositie ook van belang is voor de ontdekking der beteekenis van *ἀν.* en *π.*, spreekt vanzelf. Deze praepositie, als zij den accusativus bij zich heeft, duidt altijd een zeer nauw verband aan, en bij zedelijke en geestelijke zaken doorgaans een verband van normatief karakter. Dat zij bepaaldelijk hier dient tot aanduiding van de norma, den regel, het richtsnoer, van het charisma, is moeilijk tegen te spreken. Wat zou ze *anders* aanduiden? Daarenboven blijkt deze beteekenis uit de verwante gezegden : *κατα αληθειαν,* Rom. 2 : 2, „dat het oordeel Gods naar waarheid", overeenkomstig de waarheid is, in de waarheid

zijn norm heeft; 8 : 1, „. . . die wandelen niet κ., *naar*, het vleesch, maar *naar* den geest; vs. 28: die κ., *naar*, Zijn voornemen geroepen zijn. Zie ook 1 Cor. 12 : 8, waar evenals in Rom. 6 ook sprake is van charismata: „ . . . en eenen anderen het woord der kennis, κ., naar, denzelfden Geest; (in onze vertaling onjuist: *door*; in Kantt.: „ofte *na*" (naar); 15 vs. 3: „dat Christus voor onze zonden gestorven is, κ., *naar*, de Schriften", e.a. Zie ook in vs. 6 zelf: „χαρισματα κατα την χαριν . . ."

μ. is dus de *mate* van een *gave*; ἀν. de *norm* van een *charisma*.

c. μ. is verbonden met den dativus van een *persoon*; *παντι, ἑκαστῳ*; ἀν. *niet* met een *persoon*, maar met een *charisma*. In vs. 3 de vermaning, zich te houden aan de mate des geloofs, die God aan een ieder in 't bizonder heeft toebedeeld; vs. 6 (7) de teekening van een *charisma*, van de προφητεια, *niet* van den *propheet*.

3. Van groot belang voor de vaststelling der beteekenis van ἀν. π. is inzonderheid de vraag: welken zin της πιστεως hier heeft.

A. In aansluiting aan 2, *c*, moeten wij al aanstonds opmerken, dat ἀν. hier *niet* kàn bedoelen het geloof van den profeet, zoo als ook Dr. H. het opvat. Want *a*. er is geen sprake van een *profeet*, maar van de *profetie*. Eerst in vs. 7 spreekt Paulus over de personen: ὁ διδάσκων, ὁ παρακαλῶν c.a.; hier van het charisma. Wil men dus π. verbinden met προφ., dan zal men moeten vertalen: de profetie naar de analogie van *haar* geloof. Dàt zal wel niemand voorstellen.

B. Aangenomen, ofschoon geen oogenblik toegestemd, dat hier „profetie" metonymisch kan staan voor „profeet", dan nog zou π. *niet* het geloof *van den profeet* beteekenen. Immers, dan zou er het pers. voornw. in 3 ps. genit., *αὐτου*, bij moeten staan. Om duidelijk te zijn en verwarring te voorkomen met ἡ πιστις, dat, zonder nadere bepaling, doorgaande het „algemeen geloof", 't zij dan 't objectief, òf 't subjectief geloof, aanduidt.

Dat blijkt ook uit de *bijvoeging* van den genit. personae bij ἡ πιστις in *andere* teksten. Om slechts enkele te noemen: U geschiede naar *uw* geloof: κατα τ. π. ὑμων, Matth. 9 : 22.

Het geloof, dat *door Hem* is: ἡ π. ἡ δἰ αὐτου, Hand. 3 : 16. Wordt *zijn* geloof gerekend tot rechtvaardigheid: λογιζ. ἡ π. αὐτου ... Rom. 4 : 5. *Uw* geloof, ἡ π. ὑμων, 1 Cor. 2 : 5, en 15 : 14. 2 Cor. 1 : 24, 10 : 15, c.a.

Blijft dus alleen over als de beteekenis van ἡ π.: *het geloof,* dat in de H. S., hetzij objectief, òf subjectief, aanduidt het geloof in God en den Heere Jezus Christus, dat het zalig deel wordt van allen die de Vader aan Christus heeft gegeven, Joh. 6 : 17; „die *in* Zijnen Naam *gelooven*", Joh 1 : 12.

B. Nu hebben wij nog te onderzoeken, of π. hier beteekent het geloof *dat gelooft*: fides quae credit, òf *dat geloofd wordt*: quae creditur.

α. Onder de uitleggers die μ. en ἀν. *niet* voor synoniem houden zijn er ook die π. opvatten als het geloof dat *gelooft.* Om van de anderen slechts dezen te noemen: *G. M. Elsnerus,* in zijn „Paulus Brief aan de Romeinen", 1781, vat ἀν. τ. π. op als „een regel des geloofs, die 't geloove, gelijkerwijs 't in Gods volk is, moet kennen, erkennen, toestemmen en aannemen, als betamelijk, geweten verbindend en aan de conscientie zich openbaar makende". In 't wezen der zaak komt die verklaring op het zelfde neer als de andere, die „geloof" neemt als het geloof *dat geloofd wordt,* het voorwerp des geloofs, dat immers ook steeds in het geloof dat gelooft, is ingesloten, en ook zelf juist hierom „geloof" wordt genoemd, omdat het bestemd is, te worden geloofd. Slotsom van Elsnerus is dan ook: „Bij gevolg blijf ik bij den gemeenen zin en gevoelen, dat de regelmate des geloofs beteekent het richtsnoer, waaromtrent het geloove recht en betaamlijk verkeeren en werkzaam zijn moet, zal het *Gods Woord* en bovenal *de profetieën* recht verstaan en verklaren". Zie ook *Cremer,* in voce ἀναλογια. „Die Weiszagung soll im richtigen Verhältnisse zum Glauben stehen, demselben entsprechen, auf die Grundlage des richtigen Glaubensverhaltens sich aufbauen u. dasselbe ihrerseits bauen u. fördern. 1 Cor. 14 : 1 ff."

β. Ook deze uitleggers vatten dus ἀν. wel terdege op als een regel en richtsnoer. Naar ons inzien is het echter niet

juist, πιστις hier te verstaan als fides quae credit. Dan zou deze tekst wel de eenige plaats zijn waar de fides subjectiva voorkomt als regel, richtsnoer.

Het onderwerpelijk geloof is de wortel, de drijfkracht, de bron enz. van *alle* goede werken, maar niet de regel en toetssteen van leeren en leven. Dat is alleen de H. Schrift en haar inhoud, die op vele plaatsen „het geloof" wordt genoemd.

Dr. H. meent, dat in geheel de H. S. van zulk een richtsnoer geen sprake is. Zijn bespreking — en niet-bespreking — van door hem genoemde teksten laat ik nu daar. Alleen merk ik in 't voorbijgaan op, dat het N. T. *ook* „als een commentaar op het O. T. mag worden aangemerkt", d.w.z. licht geeft voor de exegese van het O. T.; omdat het de ontplooiïng, de vervulling, is van het O. T. Ook laat ik thans de synoniemen van τ. π. rusten. Maar 'k vraag de aandacht van Dr. H. en den lezer voor πιστις in de volgende teksten, waar „geloof" m.i. alleen kan beteekenen het voorwerp des geloofs, de leer der zaligheid en godzaligheid, die God tot voorwerp des geloofs heeft gesteld, laat verkondigen en al Zijn gekenden en gekochten in de wedergeboorte leert en doet aannemen in onderwerpelijk geloof.

Dat in *Judas*, vs. 3 en 20, „het gemeen geloof" dit voorw. geloof is, wordt, zoover mij bekend is, door niemand ontkend. In *Hand.* 6 : 7: „en een groote menigte der priesters werd den geloove", τ. π., gehoorzaam, kan het geloofde niet anders dan voorwerpelijk bedoeld zijn, en wel als de nadere bepaling van *„het woord Gods"*, dat „wies". 't Onderwerpelijk geloof is *zelf* gehoorzaamheid; en 't geloof kan toch niet aan zich zelf gehoorzaam worden. Zoo ook *Gal.* 2 : 23 „... verkondigt nu *het geloof*, dat hij eertijds verwoestte".

In 1 Tim. 1 : 19 zegt P. van afvalligen, dat zij, (het) geloof en een goed geweten verworpen hebbende, van *het* geloof, περι την πιστιν *schipbreuk geleden hebben*. Dat is toch moeilijk anders dan van het voorw. geloof te verstaan.

In verband met ἀναλογια en κατα is dus π. o.i. ook in onzen tekst te verstaan van het voorw. geloof, de *leer* des geloofs, de inhoud der Godsopenbaring.

Twee vragen doen zich hier op.

1. Waarom de apostel hier het *voorwerp* des geloofs „het *geloof*" noemt. 2. Welke de *inhoud* van „het geloof" is.

Wat ik daarover en over de m.i. juiste vertaling en de beteekenis van *προφ.* en *τ. ἀν.* te zeggen heb, bewaar ik tot een volg. No. Opdat dit artikel niet te veel ruimte verge.

Alleen wil ik nu nog met een enkel woord mijne instemming betuigen met het bezwaar, dat Dr. Ubbink in 't vorig No. heeft ingebracht tegen de „analogia fidei" van Dr. Hepp, die ook naar mijn oordeel een andere is dan de an. f. der oude Gereformeerden, en ons op den weg van het *subjectivisme* zou brengen. Reeds bij *Irenaeus* is te bespeuren de verwisseling of vermenging van het objectieve en het subjectieve : het geloof der Schrift en het geloof der Kerk, die haar voldragen vrucht heeft in de Decreten van Trente, welke de H. Schrift en de exegese onvoorwaardelijk onderwerpen aan het oordeel, de uitspraak en de leer van de Kerk, inplaats van deze aan de Schrift, als de eenige en absolute norm van alle leer en leven. Dien weg wil Dr. H. niet op, evenmin als wij. Doch de vraag is, of zijne opvatting van analogia fidei, van welker toepassing hij zoo veel goeds verwacht, niet in die richting buigt. Om thans slechts iets te noemen tot adstructie van dit bezwaar: *Waaraan* is, volgens Dr. H., de analogia fidei, zoo als hij zich die denkt en als *roerpen* wil gebruiken, te *toetsen?* Hoe verkrijgt men *zekerheid* dat die an. f. *de ware* is? Is er beroep van die an. f. op de Schrift? Indien ja, waarin is dan die an. f. wezenlijk en vormelijk onderscheiden van het gemeenschappelijk geloof en geloofsinzicht, dat de Kerken Christi belijden in hare confessies? Welke zijn de gronden, waarop Dr. H. zijn opvatting van an. f. als de ontwijfelbaar juiste voorstelt?

Aan Dr. H. bij voorbaat mijnen dank voor de te verwachten overweging en beantwoording dezer, immers eenigermate, gemotiveerde bezwaren en vragen.

Om der overtredingen wille daarbij gesteld

(Gal. 3 : 19*b*)

door

Dr. S. GREIJDANUS.

I.

Zij is om der overtredingen wille daarbij gesteld, totdat het zaad zoude gekomen zijn, wien het beloofd was. Met deze enkele woorden geeft de apostel Paulus (Gal. 3 : 19) de oplossing aan van een vraagstuk, dat in de eerste tijden der N. Testamentische kerk zijn gewicht voelen deed, zwaar op veler gemoed drukte, aanmerkelijke beroering veroorzaakte, en niet gemakkelijk recht beantwoord scheen te kunnen worden.

Waartoe is dan de wet? was de vraag. Wat is, wat bedoelt de wet, door Mozes' bemiddeling aan het Israëlietische volk gegeven? Hoe moet omtrent haar wezen en strekking geoordeeld worden? Werd het antwoord op deze vraag gekend, dan kon ook ingezien worden, hoever de verbindbaarheid der wet later nog reikte.

Deze vraag was opgekomen tengevolge van de verschijning van den Zone Gods in ons vleesch, om Zijne ziel te geven tot een rantsoen voor velen. Sedert Hij, na Zijn inzinken in de groeve des doods, weer tot het leven herrezen, en aan de rechterhand Gods verhoogd was, om van daar den H. Geest uittestorten over Zijne discipelen en gemeente, klonk het in steeds wijder kring, op onderscheiden manier en toon: Hij is om onze overtredingen verwond, en om onze ongerechtigheden is Hij verbrijzeld; de straf die ons den vrede aanbrengt, was op Hem, en door Zijne striemen is ons genezing geworden. Wij dwaalden allen als schapen, wij keerden ons een iegelijk naar Zijnen weg; doch de HEERE heeft ons aller ongerechtigheid op Hem doen aanloopen (Jes. 53). Zoo zij u dan bekend, mannen broeders, dat door Dezen u vergeving der zonden verkondigd wordt; en *(dat)* van alles,

waarvan gij niet kondt gerechtvaardigd worden door de wet van Mozes, door Dezen een iegelijk, die gelooft, gerechtvaardigd wordt (Hand. 13 : 38. 39). Want Christus heeft . . . eens voor de zonden geleden. Hij rechtvaardig voor de onrechtvaardigen, opdat Hij ons tot God zoude brengen (I Petr. 3 : 18). Dien die geen zonde gekend heeft, heeft God zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem. Want God was in Christus de wereld met Zichzelven verzoenende, hunne zonden hun niet toerekenende (II Cor. 5 : 21, 19). Allen hebben gezondigd en derven de heerlijkheid Gods; en worden om niet gerechtvaardigd, uit Zijne genade, door de verlossing die in Christus Jezus is; welken God voorgesteld heeft tot eene verzoening door het geloof in Zijn bloed (Rom. 3 : 23—25). En dengene die niet werkt, maar gelooft in Hem, die den goddelooze rechtvaardigt, om des Heeren Christus wil (Rom. 3 : 22; Philip. 3 : 9), wordt zijn geloof gerekend tot rechtvaardigheid (Rom 4 : 5).

Met die prediking was niet alleen aan alle heidensche deugdsbetrachting de genoegzame kracht ontzegd, om er door voor God gerechtvaardigd, d. i. van zondeschuld vrijgesproken, en tot het eeuwige leven gerechtigd verklaard te worden, maar ook viel daarmee de wetsgerechtigheid voor den Jood. In weerwil van diens uitnemende voorrechten boven de heidenen, inzake de woorden Gods (Rom. 3 : 1, 2; Ps. 147 : 19, 20), betreffende Gods verbond en heilswerk (Ex. 20 : 2), aangaande vaderen en genadebedeeling (Rom. 9 : 4, 5*a*), miste alzoo ook hij datgene, wat hem in het gerichte Gods konde doen bestaan. Aan eene betere gerechtigheid zelfs dan die van Farizeën en Schriftgeleerden was behoefte, om het koninkrijk Gods te kunnen ingaan (Matth. 5 : 20). Heel de wereld ligt in het booze (I Joh. 5 : 19), onder de zonde besloten (Gal. 3 : 22), verdoemelijk voor God (Rom. 3 : 19). Daar is maar één Middelaar Gods en der menschen, de mensch Christus Jezus (I Tim. 2 : 5); zonder Hem komt niemand tot den Vader (Joh. 14 : 6); de zaligheid is in Hem alleen, en in geenen anderen; want er is onder den hemel geen andere

naam, die onder de menschen gegeven is, door welken wij moeten zalig worden (Hand. 4 : 12), hetzij Jood, hetzij heiden (Rom. 3 : 9—12).

Het was geen wonder, dat zich, onder heidenen en Joden, het hoogmoedige, eigengerechtige hart tegen deze leer van aller volstrekte verwerpelijkheid en doemwaardigheid verhief. Arglistig is het hart meer dan eenig ding, ja doodelijk is het; wie zal het kennen? (Jerem. 17 : 9). Innerlijke verlichting door de genadewerking Gods slechts doet met verslagenheid eigen verdorvenheid diep peilen (Gal. 1 : 13—15; Philip. 3 : 4—8). Daarom lezen wij Ephraïms woord bij Jeremia: nadat ik mijzelven bekend gemaakt, heb ik op de heup geklopt (Jerem. 31 : 19).

Doch meer dan natuurlijke blindheid voor eigen zondeverderf, en meer dan trotsche waan aangaande eigen voortreffelijkheid, was daar bij de Jood, waardoor hij bedenking konde voelen oprijzen tegen de rechtvaardiging des menschen alleen om Christus' bloeds wille. Was daar immers niet de wet, door God zelven aan Israël verordend? Zong de heilige zanger niet terecht: de wet des HEEREN is volmaakt, bekeerende de ziel (Ps. 19 : 8)? Het was toch onwedersprekelijke waarheid: welgelukzalig zijn de oprechten van wandel, die in de wet des HEEREN gaan (Ps. 119 : 1). Moest nu de leer van 's menschen rechtvaardiging zonder eenige werken zijnerzijds, uit de enkele genade Gods in Christus' zoenbloed, deze wet Gods niet onteeren? Kwam zij niet in strijd met Mozes' hoogheid? Deed zij niet te kort aan den eerbied, welken die wet als door God gegeven, vorderde? Had in vorige eeuwen Gods toorn Israëls volk niet keer op keer streng bezocht vanwege verlating van Zijne wet? Hadden vrome vaderen en 's Heeren profeten niet telkens vermaand, om aan Gods wet ijverig vasttehouden, en naarstig in het spoor van hare inzettingen te wandelen? Verschillende edele drangredenen konden alzoo bezwaar doen opperen tegen de prediking van Gods loutere genade, met uitsluiting ook van de werken krachtens de Mozaïsche wet. Daar scheen een botsing te zijn tusschen deze leer, èn Israëls wet. Christus

en Mozes, sloten zij elkander niet uit? Op die vraag gaven vele Joden een bevestigend antwoord, en kozen, naar zij meenden, voor Mozes, sprekende tot lieden als den genezen blindgeborene: gij zijt Zijn discipel; maar wij zijn discipelen van Mozes (Joh. 9 : 28). Zij verwierpen Christus, zoodat de apostel Paulus van hen schrijven kon: Israël, dat de wet der rechtvaardigheid zocht, is tot de wet der rechtvaardigheid niet gekomen, omdat zij *(die zochten)* niet uit het geloof, maar als uit de werken der wet; want zij hebben zich gestooten aan den steen des aanstoots (Rom. 9 : 31, 32). Doch de tegenstelling: òf Christus, òf Mozes, met verwerping van Christus, en het vasthouden aan Mozes, kon door christenen niet aanvaard worden; ook niet, al waren zij uit de Joden. Men kon, noch kan, christen zijn, zonder zijn heil van Christus te verwachten. Dat stond voor allen, die Christus' naam beleden, destijds wel vast. Maar de vraag bleef hiermee nog onopgelost: hoe staat het nu met Mozes en zijne wetgeving? Daar was bij de christenen verschil van antwoord op deze vraag. Sommigen handhaafden de voortdurende volle geldigheid van Israëls wet, niet alleen voor de Joden, maar ook voor de heidenen; minstens wat de besnijdenis betrof; en zij spraken: indien gij niet besneden wordt naar de wijze van Mozes, zoo kunt gij niet zalig worden (Hand. 15 : 1, 5, 24). Christus en Mozes zouden dus in het christendom naast elkander voortwandelen moeten. Sloot Mozes Christus niet uit, gelijk de ongeloovige Joden verkeerdelijk dachten, Christus maakte toch ook Mozes niet overbodig. Integendeel bleef Mozes even noodzakelijk als Christus, om behouden te kunnen worden. Daar was geen onderlinge strijd tusschen hen beiden. Maar voor den christen was de zaligheid toch alleen als Jood verkrijgbaar. Geen heil door Christus, dan alleen voor wie blijvende was, of werd, een discipel van Mozes.

In beginsel was deze voorstelling de loochening van de gerechtigheid des geloofs, en de handhaving van de gerechtigheid krachtens eigen doen. Feitelijk verwierp zij Christus, om door Mozes de zaligheid te leeren, al zagen hare voorstanders en verbreiders dat niet in. Aan den scherpen blik

van den apostel Paulus ontging het niet. En manlijk stelde hij daarom onvervaard tegen haar zijn besliste woord: Ziet, ik Paulus zeg u, zoo gij u laat besnijden, dat Christus u niet nut zal zijn; en ik betuig wederom aan een iegelijk mensch die zich laat besnijden, dat hij een schuldenaar is de geheele wet te doen. Christus is u ijdel geworden, die door de wet gerechtvaardigd *(wilt)* worden; gij zijt van de genade vervallen (Gal. 5 : 2—4.) Op de vergadering te Jeruzalem werd deze bewering ook veroordeeld, en aangaande de heidenen, wat betreft gebondenheid aan Mozes' wet, besloten: het heeft den H. Geest en ons goed gedocht, ulieden (die n.l. christenen uit de heidenen zijt) geenen meerderen last op te leggen dan deze noodzakelijke dingen: dat gij u onthoudt van hetgeen den afgoden geofferd is, en van bloed, en van het verstikte, en van hoererij (Hand. 15 : 28, 29). Principieel, naar het beginsel, was daarmede het einde van Mozes' wet uitgesproken. Mozes had plaats gemaakt voor Christus. Gelijktijdig vasthouden van beiden ging niet. Het bleek, althans voor de heidenen: òf Christus, òf Mozes. Wie hunner dus Christus behouden wilde, en door Hem zijne eeuwige zaligheid te verkrijgen wenschte, moest Mozes loslaten. Zoodanige beslissing was vóór Christus' komst in het vleesch niet mogelijk. En dat niet maar alleen, omdat de Zone Gods toen nog niet op aarde nedergedaald was, maar dat ook in dezen zin, dat destijds de heiden Jood worden moest, om tot Gods volk te kunnen behooren, en deel aan de heilbeloften te kunnen erlangen. Gedenkt, dat gij, die eertijds heidenen waart in het vleesch, en die voorhuid genaamd werd van degenen die genaamd zijn besnijdenis in het vleesch, die met handen geschiedt, dat gij in dien tijd waart zonder Christus, vervreemd van het burgerschap Israëls, en vreemdelingen van de verbonden der belofte, geene hope hebbende, en zonder God in de wereld (Eph. 2 : 11, 12). De zaligheid is uit de Joden (Joh. 4 : 22). Burger van Gods koninkrijk zijn, zonder inlijving bij Israëls volk, en zonder daarmee gepaard gaande onderwerping aan Mozes' wet, was destijds niet bestaanbaar. Vrijverklaring der heidenen van inlijving in Israël, en van

den daarmee samenhangenden plicht tot onderhouding van de wet van Mozes, gelijk die vrijverklaring op de Jeruzalemsche vergadering geschiedde, bewees, dat er eene tot den grond reikende verandering gekomen was, betreffende de gebondenheid aan Mozes' wet.

Wel was toen de vraag nog niet duidelijk, noch ook met klaar inzicht beantwoord: voor hoever een geboren Jood, christen wordende, aan die wet gebonden bleef? Verschil van meening kwam ook hierover openbaar. Strenger en zachter antwoord werd gegeven. Sommigen achtten de volle onderhouding van Mozes' wet voor christen geworden Joden gewenscht, of noodzakelijk; anderen verzwakten dien eisch, en hielden voor geoorloofd, dat ook een Jood, die in Christus geloovig was geworden, naar heidensche wijze leefde (Gal. 2 : 11—14). En inzake den grond, waarop men dien strengeren of lichteren eisch rusten liet, was onderscheid van gevoelen evenmin uitgesloten. Zeker zoeken van eene eigene gerechtigheid kon tot het gegeven antwoord leiden. Maar ook konden nationale overwegingen meerdere of mindere Mozaïsche wetten doen bijhouden. Zoo had de apostel Paulus, die van eene besnijdenis van den Griek Titus niet weten wilde (Gal. 2 : 3—5), geen bezwaar, om Timotheüs te besnijden, hoewel deze een Griekschen vader had, omdat hij uit eene Joodsche moeder geboren was (Hand. 16 : 1—3). En ook later heiligde Paulus zich op broederen-raad naar de wet van Mozes (Hand. 21 : 20—27). Afgezien van eenige gerechtigheid, welke door haar verkregen zou moeten worden, kon men de Mozaïsche wet ook beschouwen als volksonderscheiding en volksbevoorrechting, welke God aan de Joodsche natie verleend had, en die alszoodanig moest of mocht onderhouden blijven worden door den christen geworden Jood. Dan bezielde daartoe dankbare erkentelijkheid voor de hooge gunste, waarmede God Israël eenmaal door Zijne verkiezing, verlossing, ordening en leiding, begenadigd had boven de heidenen. Men wilde dan geen volksbanden verbreken, die niet verscheurd behoefden te worden. Want gelijk een heiden, om recht christen te zijn, geen Jood behoefde te worden, zoo

was het ook den Jood niet noodig, zoude hij goed christen kunnen wezen, om heiden te worden. Zooals daarom de apostel Paulus schrijven kon: dengenen, die zonder de wet zijn *(ben ik geworden)* als zonder de wet zijnde (voor God — *nochtans* — zijnde niet zonder de wet, maar voor Christus onder de wet), opdat ik degenen die zonder de wet zijn, winnen zoude (I Cor. 9 : 21), zoo mocht hij ook handelen naar deze woorden: ik ben den Joden geworden als een Jood, opdat ik de Joden winnen zoude; dengenen die onder de wet zijn, *(ben ik geworden)* als onder de wet zijnde, opdat ik degenen, die onder de wet zijn, winnen zoude .... allen ben ik alles geworden, opdat ik immers eenigen behouden mocht (I Cor. 9 : 20, 22).

Niettemin was door de verwerping der verbintenis van de heiden-christenen aan de Mozaïsche wet door de broederen, te Jeruzalem vergaderd, uitgesproken, dat er principieele wijziging gekomen was betreffende Mozes' wet. Ter zaligheid was hare onderhouding niet meer noodig voor den heiden-christen. Maar .... de gevolgtrekking kon niet uitblijven, dan ook niet meer voor den Jood, die christen werd. Want daar is maar één weg ter behoudenis voor allen. Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven, maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien (Joh. 3 : 36). Eene bizondere eisch, *naast* dien van het levend geloof des harten in den Heere Jezus Christus, om het eeuwige leven te kunnen verkrijgen, is daar voor niemand. En dus kon de onderhouding van de Mozaïsche wet, in strenger of slapper zin, door de Joden-christenen, voortaan ook slechts rusten op bijomstandigheden, die haar groote beteekenis hebben mochten voor bepaalde personen, onder bepaalde omstandigheden, in bepaalde tijden, maar waaraan toch verkrijging, òf ontbering, der eeuwige zaligheid niet onvoorwaardelijk afhankelijk was.

Dieper nadenken echter moest verder doordringen, en ook tot de vraag komen: in welken zin dan *vóór* de komst van den Zone Gods in ons vleesch, de onderhouding der Mozaïsche wet ter zaligheid noodzakelijk moest heeten? Is daar *nu* voor Jood en heiden maar één weg tot den Vader, n.m.l. Christus,

zonder wien niemand tot den Vader komt (Joh. 10 : 9; 14 : 6), dan moest dit ook reeds vóór de vleeschwording des Woords gegolden hebben; omdat anders tòch verschillende wegen ter behoudenis door God voor den zondaar gebaand zouden zijn. Noch kent iemand den Vader dan de Zoon, en wien het de Zoon wil openbaren (Matth. 11 : 27), ware anders niet volstrekte waarheid. Er ware anders buiten Christus nog een brood des levens, dat ten eeuwigen leven had kunnen voeden (Joh. 6 : 48—51). Die den Zone Gods niet heeft, die heeft het leven niet (I Joh. 5 : 11), ware anders te absoluut gesproken. Ik ben de opstanding en het leven; die in Mij gelooft, zal leven (Joh. 11 : 25; 6 : 47), mocht anders niet in vollen zin als voor elken mensch van kracht zijnde, genomen worden. Minstens voor de eeuwen van Mozes tot Christus zoude er anders een weg des behouds buiten Christus voor de Israëlieten open gestaan hebben. Er ware dan met de verschijning van den Zone Gods in ons vleesch, niet slechts wijziging van genadebedeeling gekomen, doch eene gansche verandering omtrent de hoofdvraag zelve: hoe een zondaar zalig worden kan? En de lofzang aan het Lam dat geslacht werd (Openb. 5 : 9, 10; vergel. 7 : 9, 10), zou dan eenmaal niet van alle gezaligden geldig zijn, noch als dank voor eigen verlossing uit hun aller mond Hem toegezongen worden.

Dit alles echter moest als ondenkbaar en onhoudbaar verworpen worden. Het ging in tegen de gansche Godsopenbaring, met haar leer van de volle genade Gods. Reeds een enkele blik rugwaarts in de geschiedenis moest doen verstaan, dat ook vóór de N. Testamentische bedeeling de Mozaïsche wet niet kon gegeven zijn als een op zichzelf genoegzaam middel ter zaligheid; en dat ook toen de eeuwige behoudenis niet onvoorwaardelijk van hare onderhouding afhing. Want die wet was eerst aan en door Mozes gegeven: ongeveer 1500 jaren vóór Christus' geboorte. Aan dit tijdstip echter gingen minstens omstreeks 2500 jaren vooraf, waarin men van geene Mozaïsche wet geweten had, en dus ook door hare onderhouding het leven niet had kunnen verdienen. In dat aan Mozes' wet voorafgaande tijdvak hadden geleefd mannen

van naam onder de geloovigen: Abraham, Izaäk, Jakob, Jozef; Noach, Henoch, Abel, en zoovele anderen meer. Hoe waren zij dan zalig geworden? Er kon toch geen principiëel drieërlei weg ter zaligheid door God voor ons geopend zijn: één van Adam tot Mozes, een anderen van Mozes tot Christus, en nog weer een derden van Christus tot het einde der eeuwen? Christus, Mozes' wet, en eenige andere behoudenisweg, aan Mozes' tijden voorafgaande, konden toch niet naast elkander gesteld worden, en van gelijke beteekenis wezen. Dus moest de waarde van Mozes' wet wel betrekkelijk zijn, en ook voor de geloovigen in de eeuwen tusschen hare afkondiging op Sinaï en hare vervulling op Golgotha, maar *in zekeren zin* ter zaligheid onmisbaar geschat worden. Zij kon niet gegeven zijn, om door hare onderhouding de gerechtigheid voor God te verwerven, buiten verband met Christus om. Machtig om levend te maken (Gal. 3 : 21), was zij ook toen niet.

Dit werd echter lang niet door alle geloovigen uit de Joden terstond ingezien. En vandaar heeft de apostel Paulus een krachtigen strijd moeten voeren, om alle gedachte van eenige eigen gerechtigheid uit de wet van Mozes, als geheel verwerpelijk en tegen Gods openbaring ingaande, aan te wijzen. Hij redeneert daartoe uit de begrippen zelve van genade en werk, als elkander uitsluitende: indien het door genade is, zoo is het niet meer uit de werken; anderszins is de genade geene genade meer. En indien het is uit de werken, zoo is het geene genade meer; anderszins is het werk geen werk meer (Rom. 11 : 6; vergel. 4 : 4: dengene die werkt, wordt het loon niet toegerekend naar genade, maar naar schuld). Genade en eigen werk kunnen niet gepaard gaan. Wie door eigen werken rechtvaardig voor God staan zal, ontbeert genade. En wie uit 's Heeren genade gerechtvaardigd zal worden, mist eigen verdienste (Gal. 5 : 4). Als vuur en water, zoo passen eigen verdienste en Gods genade bij elkander. Zij vernietigen elkander. En dus moest de conclusie volgen: òf onder de bedeeling van de Mozaïsche wet op eene geheel andere wijze, gansch buiten Gods genade in Christus om, de zaligheid verkrijgbaar en verkregen, òf óók toen de zaligheid

enkel uit Gods genade, zonder eenige eigen verdiensten op grond van wetsvolbrenging, hoezeer nochtans, uit welken hoofde ook, de onderhouding van Mozes' wet aan Israël op verbeurte van behoudenis geboden mocht wezen. Zoo straffe verbintenis tot hare volbrenging kon dus niet bedoelen het doen verwerven van eene gerechtigheid krachtens eigen werk.

Dit logisch, redeneerkundig, bewijs vult de apostel Paulus aan door het historisch of geschiedkundig bewijs. Hij gaat tot de voortijden terug, en vraagt: wanneer God Zijne wet aan en door Mozes gegeven heeft? Ging de wet vooraf, of de belofte? Immers de belofte. Maar dan moet deze rusten op eene genadebeschikking Gods. Haar grondslag blijkt alzoo 's Heeren vrije, ongebonden gunst, Zijne door den mensch niet eerst verdiende goedertierenheid. En het geven der wet daarna, van hoe groote beteekenis ook, kan nimmer geschied zijn, om aan het reeds lang tevoren door Gods vrijwillige en goedgunstige beschikking gestelde verbond eenen anderen grondslag onder te schuiven. Broeders, ik spreek naar den mensch: zelfs eens menschen verbond, dat bevestigd is, doet niemand te niet, of (*niemand*) doet daartoe. Nu zoo zijn de beloftenissen tot Abraham en zijn zaad gesproken ... En dit zeg ik: het verbond, dat tevoren van God bevestigd is op Christus, wordt door de wet, die na vier honderd en dertig jaar gekomen is, niet krachteloos gemaakt, om de beloftenis te niet te doen. Want indien de erfenis uit de wet is, zoo is zij niet meer uit de beloftenis; maar God heeft ze Abraham door de beloftenis genadiglijk gegeven (Gal. 3 : 15—18).

Dit gaat ook door ten aanzien van de besnijdenis.

Zij is lang vóór de wet van Mozes door God verordend. Reeds Abraham ontving haar. Maar hoe ontving hij haar? Als eene zaak, om door hare onderhouding de beloftenis deelachtig, en in het verbond Gods opgenomen, te worden? Immers neen. Het verbond, de belofte, ging vooraf, de besnijdenis volgde; en niet omgekeerd. De belofte (*is*) niet door de wet aan Abraham en zijn zaad (*geschied*), namelijk, dat hij een erfgenaam der wereld zoude zijn, maar door de rechtvaardigheid des geloofs (Rom. 4 : 13). Want wij zeggen, dat

aan Abraham het geloof gerekend is tot rechtvaardigheid. Hoe is het (*hem*) dan toegerekend? Als hij in de besnijdenis was, of in de voorhuid? Niet in de besnijdenis, maar in de voorhuid. En hij heeft het teeken der besnijdenis ontvangen (*tot*) een zegel der rechtvaardigheid des geloofs, die (*hem*) in de voorhuid (*was toegerekend*); opdat hij zoude zijn een vader van allen die gelooven in de voorhuid zijnde, ten einde ook hun de rechtvaardigheid toegerekend worde; en een vader der besnijdenis, dengenen (*n.m.l.*), die niet alleen uit de besnijdenis zijn, maar die ook wandelen in de voetstappen des geloofs van onzen vader Abraham, hetwelk in de voorhuid was (Rom. 4 : 9*b*—12).

Historisch blijken alzoo Gods belofte en verbond vooraf te gaan, zoowel aan de besnijdenis, als aan de wet van Mozes. Waarom deze laatsten, wet en besnijdenis, ook *nimmer* den grondslag hebben kunnen vormen van verbond en belofte; en dus heeft ook de onderhouding van besnijdenis en wet niet kunnen bedoeld zijn als werkende verdienste of gerechtigheid, om deswege deel in de heilgoederen van 's Heeren, reeds vooraf verleende, verbond met zijne beloftenissen te verkrijgen. Genade, en niet eigen werk, was de vastigheid van het verbond, door God, vóór Christus' verschijning in het vleesch, met de vaderen en het Israëlietische volk gesloten.

Dit betoogt de apostel in de derde plaats door eene enkele uitdrukking, welke in het Oude Testament voorkomt, nader op den voorgrond te stellen, en sterk het licht op haar te laten vallen. Wat zegt toch die Oud-Testamentische Schrift? En Abraham geloofde God, en het is hem gerekend tot rechtvaardigheid (Rom. 4 : 3). Blijkbaar wordt daarmede te kennen gegeven, dat Abraham deze rechtvaardiging niet vorderen kon als zijn rechtmatig deel, maar dat zij hem geschonken werd als gift van goedwillige Goddelijke gunst. Waarom de apostel, uitgaande van, en redeneerende uit het gebruik van de zegswijze: tot rechtvaardigheid *rekenen*, zijn betoog voortzet en schrijft: nu, dengene die werkt, wordt het loon niet toegerekend naar genade, maar naar schuld; doch dengene die niet werkt, maar gelooft in Hem, die den godde-

looze rechtvaardigt, wordt zijn geloof gerekend tot rechtvaardigheid (Rom. 4 : 4, 5; vergel. Gal. 3 : 6). Het genadige van Gods kant, en het onverdiende van 's menschen zijde, kwam alzoo reeds toen duidelijk tot uitdrukking. Gelijk ook eeuwen daarna wederom bij David, die zeide: zalig zijn zij, welker ongerechtigheden vergeven zijn, en welker zonden bedekt zijn; zalig is de man, welken de Heere de zonden niet toerekent (Rom. 4 : 6—8; Ps. 32 : 1, 2).

Door deze drieërlei bewijsvoering werd voldoende gestaafd, dat ook in den tijd der oude bedeeling geene wet gegeven was om levend te maken, teneinde men daaruit de rechtvaardigheid mocht verkrijgen (Gal. 3 : 21). Zoo verstaat gij dan, dat degenen die uit het geloof zijn, Abrahams kinderen zijn. En de Schrift, tevoren ziende dat God de heidenen uit het geloof zoude rechtvaardigen, heeft tevoren aan Abraham het Evangelie verkondigd: in u zullen alle de volkeren gezegend worden. Zoo velen als er uit de werken der wet zijn, die zijn onder den vloek; want er is geschreven: vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al hetgene geschreven is in het boek der wet om dat te doen. En dat niemand door de wet gerechtvaardigd wordt voor God, is openbaar: want de rechtvaardige zal uit het geloof leven .... Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons (Gal. 3 : 7—13).

Dit resultaat is echter nog slechts negatief. Het doet ons weten, waarvoor de wet van Mozes niet gegeven is: n.m.l. niet om door haar, buiten Christus om, voor God gerechtvaardigd te worden, noch geheel, noch ten deele. Op geenerlei wijze moest zij afbreuk doen aan Gods genade, door ook maar in nog zoo geringe mate, eene eigene gerechtigheid te doen zoeken, hetzij als grond voor deel aan Christus' gerechtigheid, hetzij als aanvulling dier van God in Christus geschonken rechtvaardigheid. Zij worden om niet gerechtvaardigd, uit Zijne genade, door de verlossing die in Christus Jezus is (Rom. 3 : 24).

Maar de vraag bleef: waartoe is dan de wet? Tot welk stellig doel werd zij door God gegeven? Wat hebben wij aangaande haar wezen en bestemming te oordeelen?

Op meerdere plaatsen geeft de apostel Paulus eene beantwoording ook van deze vraag. Tot recht verstand echter hebben wij eerst nategaan, wat hij onder de wet verstaat. Heeft hij met haar het oog enkel op de tien geboden? Allicht zouden wij zulks kunnen meenen. Reeds als kind leeren wij de wet der tien geboden kennen; wekelijks wordt zij voor veler oor gelezen; nog geldt zij voor elken mensch; en alzoo krijgt zij vanzelf voor ons besef bizondere beteekenis als *de* wet. En dit ook niet zonder eenig recht. De tien geboden mogen toch bij uitnemendheid de wet heeten, wijl zij het onvergankelijk dubbelgebod der ware liefde tot God van ganscher harte, uit geheel de ziele, met het gansche verstand en al de kracht, en tot den naaste als tot onszelven, belichamen; wezenlijk reeds van het Paradijs golden; ook bij het wegvallen van andere wetten, onverkort van kracht bleven; en eindeloos duren zullen. Toch maakt de apostel deze scherpe onderscheiding in Israëls wetten niet: van moreele of zedewet (die der 10 geboden), ceremonieele wetten (betrekking hebbende op het Godsdienstige leven der Israëlieten, en alzoo handelende over hunne heiligheden van offers, priesters, plaatsen, tijden, verrichtingen enz.), en burgerlijke wetten (aangaande handel, misdaad, huwelijk enz.), waaraan wij gewoon zijn. Ook wanneer hij blijkbaar bepaald van eenig der tien geboden spreekt, (als in Rom. 7 : 7: ook had ik de begeerlijkheid niet geweten (*zonde te zijn*), indien de wet niet zeide: gij zult niet begeeren) denkt hij bij de wet niet uitsluitend aan de wet der tien geboden, *los van* de andere geboden, door God aan Israël gegeven. Maar gelijk wij, van de wet sprekende, doelen op het *geheel* der tien geboden, zoo verstaat de apostel onder de wet *het geheel* van 's Heeren wetten aan Israël gegeven, de gansche z.g.n. Mozaïsche wetgeving, moreele, ceremonieele, burgerlijke wetten samen genomen, en beschouwd als vormende één geheel; gelijk blijkt uit wat hij b.v. in I Cor. 9 : 9 schrijft: in de wet van Mozes is geschreven: gij zult eenen dorschenden os niet muilbanden; aldus wijzende op een gebod in Deut. 25 : 4. Zelfs verstaat hij onder de wet ook de gansche vijf boeken van Mozes,

waarom hij I Cor. 14 : 21, doelende op Deut. 28 : 49, vergeleken met Jes. 28 : 11, zegt: in de wet is geschreven: Ik zal door lieden van andere talen .... tot dit volk spreken. Dit gebruik van „de wet" is geene bizonderheid van den apostel Paulus, doch het was destijds algemeen, zooals genoegzaam valt afteleiden uit de zegswijze: „wet en profeten", waarmede het gansche Oude Testament aangeduid werd (Matth. 5 : 17; 22 : 40). In Joh. 10 : 34 neemt onze Heiland „de wet" nog ruimer, als Hij, Ps. 82 : 6 aanhalende, vraagt: is er niet geschreven in uwe wet: Ik heb gezegd: gij zijt Goden? Somtijds doelt de apostel met wet op eene ordening in het algemeen, gelijk wanneer hij schrijft: waar geene wet is, is ook geene overtreding (Rom. 4 : 15; vergel. 3 : 27; 7 : 2, 23; 9 : 31). Doch van eene strenge scheiding tusschen de verschillende geboden, door God aan Israël als met Mozes' hand voorgeschreven, weet de apostel niet. Aan eene loswikkeling van de tien geboden uit het geheel van Mozes' wetgeving, om dan die tien geboden afzonderlijk te stellen, en als „de wet" in uitnemenden zin te noemen, denkt hij niet, zoomin als eenig ander menschelijk Bijbelschrijver. Uit Gal. 5 : 3, waar hij de besnijdenis als een deel der wet laat gelden; uit Gal. 4 : 10, waar hij spreekt van het onderhouden van dagen, maanden, tijden en jaren; uit zijne teekening van de positie van den Zone Gods, als geworden onder de wet (Gal. 4 : 4, 5), terwijl onze Heiland niet enkel onder de wet der tien geboden stond, maar Zich gesteld heeft onder de gansche Mozaïsche wet (vergel. ook Matth. 3 : 15), blijkt voldoende, dat de apostel met de vraag: waartoe is dan de wet? (Gal. 3 : 19) niet alleen van de wet der tien geboden spreekt, maar de geheele Mozaïsche wet bedoelt: alle de voorschriften, welke God aan Israëls vaderen, en bepaald door Mozes aan Israëls volk, gegeven had, als een samenhangend geheel genomen. Hoezeer dan bij „de wet" te rekenen is óók met Israëls ceremonieele verordeningen, valt mede daaruit te zien, dat de apostel in Gal. 4 wijst op voogden en verzorgers, onder welken kinderen gesteld, maar van welken zij, volwassen zijnde, ontslagen worden. Aldus werden Gods

kinderen van de wet vrijgesteld, onder welke zij tevoren geplaatst waren geweest. Maar van welke wet werden zij vrij gesteld? Ook van die der tien geboden? Neen; maar Israëls ceremonieele wet hield op te gelden door Christus' komst en zelfofferande aan het kruis. Wel kan de wet der tien geboden Gods kinderen niet meer verdoemen; want ook van haar vloek verloste ons Christus; maar nochtans zijn wij gehouden haar te doen; wat niet zoo is ten aanzien van Israëls Godsdienstige voorschriften.

Van die gansche Mozaïsche wet nu als één geheel gesproken, zegt de apostel Paulus, dat zij op Christus doelde: want het einde, d.w.z. doeleinde, der wet is Christus, tot rechtvaardigheid een iegelijk die gelooft. Zij strekte niet om den mensch eene eigene gerechtigheid te doen najagen, maar om hem te wijzen op eene gerechtigheid, die God plaatsvervangend voor hem zou doen aanbrengen, en die volkomen wezen zoude in allen deele. Elk dier opnieuw, dat ten offer gebracht en geslacht werd, sprak van doodschuld, die het leven moest doen verliezen; maar het sprak ook van overdracht en plaatsbekleeding, waardoor, wat onschuldig was in zichzelf, lijden moest hetgeen de schuldige te dragen had, om dezen alzoo vrij uit te doen gaan. Elke priester wees naar een komenden priester, die niet met dierenbloed, doch met Zijn eigen bloed zoude ingaan in het hemelsche heiligdom (Hebr. 9 : 11—14). Elke vrijstad moest de gedachten henenleiden naar de ontkoming, welke door Gods bestel ook voor eenen aan doodslag schuldige openstond, en zinnebeeld was van eene heerlijker beveiliging tegen rechtmatige bloedwraak. Tabernakel en altaar, uitleiding uit Egypte's diensthuis door Mozes' hand, spijziging des volks in de woestijn, en zijne genezing, wolk- en vuurkolom, alles teekende den Christus Gods en Zijn werk, en vond zijne eigenlijke, wezenlijke vervulling in wat Hij was, en in wat Hij deed.

Daarom strekte deze gansche Mozaïsche wet om het menschelijk oog te richten op, en zijn hart te doen uitgaan naar, den Christus Gods. Wat den apostel Paulus schrijven deed: zoo dan, de wet (d. i. het geheel der wetten door Gods bestel

uit Mozes' hand aan Israël toegekomen) is onze tuchtmeester geweest tot Christus, opdat wij uit het geloof zouden gerechtvaardigd worden. Verre er van, dat de wet van Christus afleiden moest, was haar taak dus, om naar Christus henen te leiden, zoodat zij haar dienst vervuld had, en alzoo wegvallen kon, en moest, toen de Christus metterdaad gekomen was, en zij het menschdom tot Hem had opgevoerd. Hiermede wordt dus iets anders bedoeld, dan dat door de donderslagen van Sinaï het gemoed der menschen verbaasd en ontsteld moet worden, om alzoo, verschrikt, de toevlucht te leeren nemen tot Christus. Van geene wetsprediking, die in strenge taal den mensch zijne schuld voor oogen heeft te stellen, opdat hij behoefte aan den Christus Gods gevoelen mocht, handelt de apostel in Gal. 4 : 24; doch met „tuchtmeester tot Christus'' bedoelt hij Christus-prediking, Evangelie-verkondiging, de voorstelling, teekening, beschrijving van Christus' persoon en werk, door allerlei zinnebeeldige zaak, voorbeeldend persoon, afschaduwende daad, gelijk door Mozes' wet en hare rechte onderhouding die Christus-afbeelding de eeuwen door van Horeb tot Golgotha geschiedde. Misleid door den klank van ons woord tuchtmeester, dat aan kastijden denken doet, en vanwege de verkeerde meening, alsof de apostel nu bepaald of uitsluitend op de wet der tien geboden doelde, welker afkondiging onder vreeselijke teekenen van bliksemvuur, bazuingeluid en rookwolken geschiedde, zoodat het geheele volk sidderde, zelfs Mozes gansch bevreesd was (Hebr. 12 : 21), en het gebergte beefde, vormen wij ons, van de wet als tuchtmeester tot Christus hoorende, lichtelijk eene voorstelling van angstwekkendheid en ontroering; eene verkeerde voorstelling, waardoor des apostels bedoeling niet recht begrepen wordt. Hij noemt de wet, d. i. de *geheele* Mozaïsche wet, een paedagogus tot Christus; en duidt met het woord paedagogus aan, wat wij noemen een gouverneur, welken rijke, voorname lieden aan hun kinderen geven tot onderwijzer en leidsman, om hen door onderricht en leiding op te voeden en te vormen tot wat zij straks wezen moeten. Moge bij die opvoeding ook soms het gebruik

der roede niet achterwege kunnen blijven (Spr. 13 : 24), zoodanige tuchtiging is toch slechts bijkomstig, alleen onder bepaalde omstandigheden noodig, en gansch niet de hoofdzaak van het paedagogus-zijn. Een paedagoog is een leermeester, die door onderwijs en leiding zijn pupil of leerling onderrichten en vormen moet tot hij zelfstandig optreden kan. Zoo heeft de Mozaïsche wet de roeping gehad, om tot Christus te leiden, op Christus te wijzen, van Hem a.h.w. te spreken, Hem te verkondigen, zoolang, tot Hij zelf, gekomen, de geloovigen als zonen in zelfstandigheid stellen zou (Gal. 4 : 5, 6). Door hare gedurig te brengen offeranden, door hare priesterdiensten en reinigingen, door God aan Israëls volk verordend, riep de Mozaïsche wet onophoudelijk aan Israël toe : gij zijt onrein, en moet geheiligd worden ; maar ziet op Hem, die komen zal, om voor u verzoening te doen. Hij zal Zichzelven stellen in uwe plaats, en dragen uwe zonden, en deswege sterven uwen dood. Door Hem zult gij in de gemeenschap van Gods gunste heerlijk mogen deelen.

En door zoodanige afschaduwende Christus-prediking heeft de wet van Mozes haren dienst van tuchtmeester (paedagogus) tot Christus vervuld.

KRONIEK.

Hongersnood het toppunt van beschaving. — Kolennood en lichtbesparing. — Rantsoeneering van brood. — Broodkaarten voor avondmaalsviering. — Geen avonddiensten. — Armoede in de pastorie. — „Aanpakken." — In de classis Bolsward. — De tijd van Napoleon terug.

De tijd, dien we beleven is eenig in de geschiedenis. En een volgend geslacht zal ons nauwlijks gelooven, als we het vertellen wat we thans doormaken. Zelf zouden we het drie jaar geleden niet geloofd hebben, als iemand ons voorspeld had, dat binnenkort Europa door hongersnood bedreigd zou worden. Zoo iets was immers uitgesloten bij de tegenwoordige ontwikkeling van het wereldverkeer. Kwam hier al eens gebrek aan levensmiddelen, dan zouden we ze toch wel van elders weten aan te voeren. Doch dat het gevaar van hongersnood zich in de beschaafde wereld dringend zou gaan verheffen, niet door schaarschte aan voedingsmiddelen, maar doordat blokkade en duikboot de communicatie ontwrichten en verbreken, dat is een toppunt van beschaving om bij te duizelen.

En zoo zat het beschaafd Europa dan in dezen strengen winter vanwege den kolennood in de kou; de schooltijden moeten (tot groot vermaak van de dartele jeugd!) worden ingekort; wegens de duisternis loopen we 's avonds gevaar in de gracht te vallen of den neus te stooten tegen 'n lantaarnpaal, die thans onnuttelijk zijn plaats op de wereld inneemt; afgewimpeld worden onze reeds uitgeschreven bijeenkomsten voor allerlei christelijke belangen (voor de *on*christelijke wordt veelal nog een uitzondering gemaakt; want er is, zooals iemand in *De Amsterdammer* schreef, nog wel gas voor Satan, maar niet voor God), en voorzoover we op den dag nog in weinig of niet verwarmde localiteiten onze classicale en andere commissoriale vergaderingen willen houden,

moeten we zelf ons brood meebrengen; gelukkig is de kerk of het comité dat ons ontvangt meest nog in staat te zorgen voor de belegging met boter en kaas of ham.

Nu de rantsoeneering van brood is ingevoerd, is in vele kerkelijke gemeenten ook reeds de vraag gerezen: hoe aan het benoodigde brood voor de Avondmaalsviering te komen. In bakkersbladen is het verstrekken van Avondmaalsbrood reeds tot punt van bespreking gemaakt, doch zonder resultaat. Daarna schreef een predikant aan *De N. Rott. Courant* (21 Febr., Av. C.): „Ik heb mij nu gewend tot den burgemeester van de plaats mijner inwoning met de vraag, of de minister ook in dezen een voorschrift had gegeven en zoo niet, hoe dan gehandeld diende te worden. Ik ontving daarop ten antwoord, dat de minister ten opzichte van het Avondmaalsbrood geen maatregelen had getroffen, doch dat de kerkelijke besturen zich tegen den tijd der Avondmaalsviering tot den burgemeester konden wenden met opgave van de benoodigde grammen brood, waarna de burgemeester een booodkaart zou verstrekken, voldoende voor het gevraagde. Aanbeveling verdient voorts den bakker te voren mee te deelen, hoeveel brood hij moet in voorraad hebben buiten de particuliere rantsoenen. Gemeenten die dus tijdig opgaven doen, kunnen als gewoonlijk het Avondmaal vieren."

Ter besparing van licht zijn voorts onze weekavondbeurten en hier en daar ook de catechisaties gesloten, eveneens de Zondagavondgodsdienstoefeningen, of ze zijn naar den middag verschoven, en sommige kleine godsdienstige gemeenschappen, als de Doopsgezinde en de Remonstrantsche, wier kerkgebouwen gewoonlijk slechts voor de helft gevuld zijn, hebben de diensten nu gecombineerd. 't Is trouwens lood om oud ijzer.

Dat de Zondagavondgodsdienstoefeningen op verzoek van overheidswege in vele plaatsen zijn afgeschaft, terwijl allerlei gelegenheden van vermaak en ontspanning, bioscopen en kroegen, tot laat in den avond open blijven, heeft vele christenen gegriefd. Het lijkt mij echter geen schande, dat de kerken aan de wereld een voorbeeld geven in het dragen van den algemeenen volksnood. Een andere vraag is evenwel,

of het aanhouden van de Zondagavondgodsdienstoefeningen de lichtbesparing niet juist in de hand werkt. Althans, „een kerkganger die met heel z'n gezin opgaat en al z'n lichten in eigen huis dan uit heeft", maakt in de *Stichtsche Courant* van 14 Febr. de m.i. volkomen juiste opmerking, dat er tal van gezinnen zijn, die als 't kerk is, geheel met z'n allen opgaan; dan zijn in zoo'n huis alle lichten circa 2 à 3 uur uit. Dit van al dergelijke gezinnen opgeteld, geeft veel meer lichten dan het aantal in de kerk.

Ook in de *Nieuwe Nederlandsche Kerkbode* van 17 Febr. werd reeds gelijke opmerking gemaakt.

De nood der tijden heeft ook den nood der predikanten weer meer naar voren gebracht. Onder den druk der belastingen en door de duurte van levensmiddelen is de finantieele positie van vele collega's al moeilijker geworden. Klachten daarover in de pers, bizonder in het dagblad *De Nederlander* houden nu reeds sinds maanden aan. Daar heeft men kunnen lezen van predikantskinderen die met hongerige magen naar bed gaan, omdat moeder geen geld heeft om brood te koopen. En Ds. Gispen, die dit roerend verhaal overnam in het *Kerkblad voor Drente en Overijsel* van 10 Febr. l.l., herinnerde in dit verband aan het bekende zeggen van zijn vader, dat in predikantsgezinnen meer reden was om, met den Bedezang vóór het eten, te bidden: „dat we ons gedragen als 't behoort", dan: „leer ons voor overdaad ons wachten".

En nu heeft, sinds de oorlog uitbrak, wel reeds menige kerkeraad besloten tot verhooging van het predikantstractement of tot het geven van een duurtetoeslag, maar de vraag laat zich niet onderdrukken, of de voorziening in dezen noodstand wel overal evenredig is aan de „oorlogswinst" die een deel, ook van ons gereformeerde volk, in den schoot viel. Zou het Mammonisme ook in onze kringen thans hoogtij vieren? „Eerstelingen van de oorlogswinst — hebben kerken en scholen, heeft de zending en de arbeid der barmhartigheid die ontvangen? Er is ons niets van bekend." Aldus Ds. C. Lindeboom in *De Bazuin* van 27 Oct. l.l.

En nog pas, 4 Febr., klaagde *De Heraut* over „bittere armoede

in de pastorie". „Het wordt dan ook al moeilijker" zoo schreef dit blad met het oog op de predikanten, „om den evenaar in het huisje te houden of liever de tering naar de nering te zetten. De minste onvoorziene omstandigheid, een ziekte in huis, een ietwat hooge rekening, een nieuw pak dat gekocht moet worden omdat het oude niet meer te dragen valt, stuurt heel het budget in de war. En meer vleeschlooze dagen dan zij reeds per week er op na houden, gaat heusch niet. Dat ze zoo weinig publiek klagen, strekt hun tot eere. Maar omdat ze in stilte hun kruis dragen, mogen ze door de gemeente niet vergeten worden!"

En over hetzelfde onderwerp schreef *De Bazuin* 9 Febr.: „Indien het salaris van den predikant, dat in den regel al niet hoog is, niet evenredig met de groote prijsverhooging van de noodzakelijkste levensbehoeften is verhoogd, dan is het te verstaan, dat in vele pastorieën een noodstand heerscht. We weten wel, dat ook in vele (andere) gezinnen schaars(ch)te is, maar waar toch de boerenstand over het algemeen ruim verdiend heeft, de loonen van werklieden 10, 20, 30 en meer procenten gestegen zijn, zijn dan de kerken over het algemeen niet bij machte om het salaris van de predikanten in overeenstemming te brengen met den verhoogden levensstand?"

Een treurig geval van pastorienood werd onlangs van betrouwbare zijde in de *N. Rott. Courant* (9 Febr.) verteld. Een jong Hervormd predikant komt in de academiestad, waar hij heeft gestudeerd, bij een boekhandelaar, die ook oude boeken inkoopt, en biedt hem een belangrijk gedeelte van zijn biblotheek te koop aan. De boekhandelaar, die hem kent, vraagt verwonderd, hoe hij daartoe komt. En in antwoord daarop vertelt de predikant, dat zijn vrouw binnenkort haar eersteling verwacht en hij niet in staat is de onkosten te dragen, die een dergelijke gebeurtenis met zich brengt. Geld opnemen wil hij ook niet, daar hij toch nimmer bij machte zal zijn dat terug te betalen, en dus is 't eenige wat hem rest: zijn boeken op te offeren aan zijn gezin.

Voor de verbetering van de schraalste predikantstractementen in de Ned. Herv. Kerk is dezer dagen de Vereeniging

„*Aanpakken*" opgericht, die minstens één millioen voor dit doel wil bijeenbrengen. Hoe noodzakelijk de verhooging van vele predikantstractementen ook daar is, blijkt wel uit de Bijlagen der Handelingen van de Synode der Ned. Herv. Kerk van 1916, waarin deze statistiek is opgenomen, dat in die kerk 83 tractementen van predikanten zijn beneden f 1200; 73 beneden f 1100; 35 beneden f 1000; en 7 zelfs van f 900. [1]) Als nu de beweging „Aanpakken" haar doel bereikt, dan kan jaarlijks veertig tot vijftig duizend gulden voor tractementsverhooging gebruikt worden; dan kunnen alle tractementen in elk geval gebracht worden op f 1400.

Moge dit bereikt worden. Maar dan zij men toch vooral ook kiesch in het gebruik van de middelen tot bereiking van dit doel, en doe niet als die provinciale vereeniging, die in een aanschrijving aan de onder haar ressort zich bevindende predikanten, niet alleen opgave vroeg van hun tractement, doch eveneens van hun inkomen uit eigen middelen of bijverdiensten en de vereischten van hun gezin, leeftijd der kinderen, enz. „Een dergelijke vraaglijst" aldus schreef terecht een dier predikanten aan de *N. Rott. Courant* (17 Febr. Av. A) „herinnert aan de werkwijze van een steuncomité, een liefdadigheidsinstelling of een inrichting van armenzorg. Begrijpen de opstellers dan niet, dat het in dezen niet gaat om het uitreiken van giften aan minvermogende personen, doch om het verhoogen van onwaardige traktementen? Niet de predikanten persoonlijk, maar de gemeenten dienen geholpen te worden, opdat zij aan hun voorgangers een bezoldiging kunnen aanbieden, welke voorkomt dat déze vraaglijsten ontvangen, waarvan de invulling in strijd is met de waardigheid van het ambt."

In onze Gereformeerde Kerken heeft de classis Zutfen nu de zaak aangepakt en besloten de kerken, die niet bij machte zijn een tractement uit te keeren van f 1600 plus vrije woning, vrijdom van belasting en kindergelden, door de financieel sterke kerken te doen suppleeren. Laat mij hier ook mogen herinneren

---

[1]) Bij ons is het in 21 kerken beneden de f 1000, in 57 beneden de f 1100 en in 266 beneden de f 1400.

aan de wegen die een Commissie der Classis Bolsward aanwees, om te komen tot verbetering der predikantstractementen. Aan het Rapport van 5 Febr. 1913, opgenomen o. a. ook in de *Utrechtsche Kerkbode* van 8 Maart 1913, ontleen ik het volgend voorstel als conclusie:

De Classis Bolsward, op heden, 5 Febr. 1913, gehoord het rapport der Com. i.z. verbetering tractementen van de Dienaren des Woords in deze Classis, spreekt uit:

a. dat zij ten zeerste betreurt, dat de Dienaren des Woords over het algemeen van het hun toegekende tractement in hun stand en positie niet op behoorlijke wijze kunnen leven;

b. dat dringende behoefte bestaat, om op maatregelen te zinnen, die tot verbetering leiden, zoodanig, dat het tractement wordt verhoogd tot een bedrag, waarop een predikant naar billijkheid aanspraak heeft en in evenredigheid komt met de belooning van diensten in anderen, min of meer gelijksoortigen stand;

c. dat zij in deze Classis als het vereischte minimum tractement noodig acht f 1400.— met vrije woning, waaraan wordt toegevoegd f 50.— voor ieder kind beneden 18 jaar;

en adviseert de Kerken:

1. de hand aan den ploeg te slaan, om kalm, bezadigd en met bedachtzaamheid te trachten de ontwikkeling van de offervaardigheid der Gemeente in een zoodanig spoor te leiden, dat ieder *naar hij welvaren verkregen heeft* bijdrage in de kosten van den eeredienst, ten einde de inkomsten der Kerk vermeerderd te krijgen, om in staat te geraken, den Dienaar des Woords een tractement van minstens f 1400.— toe te kennen, benevens vrije woning en bovendien jaarlijks f 50.— voor elk kind beneden 18 jaar;

2. bij gebleken onvermogen om aan het sub 1 genoemde te voldoen, zich tot de Classis te wenden om steun uit de kas voor hulpbehoevende Kerken binnen de Classis:

3. naar bestaande behoefte voor hulpbehoevende Kerken binnen de Classis mildelijk te offeren, waartoe opgewekt worde bij de afkondiging der collecte, met bekendmaking van de bijzondere behoeften.

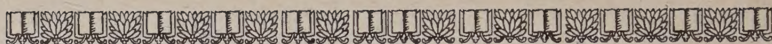
Voorts stellen wij U voor:

het Moderamen van deze Classis te machtigen een 500 ex. van de Circulaire van Prof. Rutgers c.s. aan te schaffen, en uit te noodigen, die uit te reiken aan de Kerken, zoo mogelijk, zooveel exemplaren iedere Kerkeraad verlangt.

Naar ik vernam, werkt deze regeling uitstekend. Moge ze dan ook in andere classen navolging vinden. Anders vrees ik, dat we spoedig den Napoleontischen tijd terug krijgen, waarvan ik in *De Afscheiding* schreef: „Vooral in Friesland verkeerden vele predikanten in kommervolle omstandigheden. Bij de algemeene kwijning toch der volkswelvaart waren vele gemeenten niet in staat, haar leeraar te onderhouden, en andere, die er wel toe bij machte waren, gaven hem toch liever aan de ellende prijs, dan in zijn nooddruft te voorzien. Om dus niet van broodsgebrek om te komen, verkochten vele predikanten van lieverlee al hun bezittingen. De bibliotheek werd aangesproken, en het eene studieboek na het andere, waaronder klassieke werken van de hoogste waarde, tegen spotprijs verkocht. De predikantsvrouw ruilde haar kleinoodiën, haar goud en zilvergoed, haar mooie meubelen, haar beste kleedingstukken, ja ook haar minder noodzakelijke keukengereedschappen, voor geld uit. En zóó trachtte men zijn jammerlijk bestaan te rekken. De maaltijd was sober. Vleesch kwam er niet op tafel. Zelfs geen stukje spek. Aan de boterham ontbrak de boter. Men was al blij, wanneer men droog brood at. Predikantskinderen bedelden langs den weg. Menig predikant ging naar het armbestuur om bedeeling. En één stierf zelfs van honger."

J. C. RULLMANN.

RECENSIËN.

J. J. KNAP Czn. **Genade en Vrede.** Twaalftal predikatiën over vrije stoffen. Kampen, J. H. KOK, 1917.

Ds. Knap van Groningen is in weinige jaren op het gebied van de „Stichtelijke Lectuur" zeer productief geweest. Wie kent niet zijn *In de velden van Efratha*, een juweeltje, waarmede hij zijn entree heeft gemaakt? Daarop is gevolgd *De Man van Smarten*, terwijl het laatste boek van deze serie *De Heer der Heerlijkheid*, naar we vernamen, binnenkort zal verschijnen. Onderwijl schreef hij een verklaring van den *Catechismus* en nam de hoofdredactie van het kerkelijk weekblad *Oude Paden* op zich.

Knap wordt veel gelezen. En geen wonder! Frissche gedachten biedt hij in schoonen vorm u aan. Misschien zal deze of gene hem wat te bloemrijk vinden. Maar bij zooveel goeds en heerlijks neemt men een paar bloempjes te veel wel voor lief.

Nu heeft hij een „twaalftal predikatiën" uitgegeven. Geen „leerredenen", maar preeken; ze onderwijzen niet alleen, maar vermanen en vertroosten ook. De teksten, gekozen zoowel uit het Oude als uit het Nieuwe Testament, worden op uitnemende wijze behandeld, naar een gezonde methode geëxegetiseerd en met meesterlijke hand geappliceerd naar de behoeften der gemeente. Het deed me vooral bij de O.-Testamentische teksten weldadig aan, dat de preeken Christocentrisch zijn en de verkondiging van de volheid, die er in Christus is, nergens wordt gemist. Dat is een groote verdienste. Voorts toont Ds. Knap de nooden van het menschelijk hart en de dwalingen van het kind van God nauwkeurig te kennen. De moeilijkheden in het geestelijke leven weet hij op voortreffelijke manier te teekenen en heilzame geneesmiddelen op de juiste wijze aan te bieden. Onder den zegen des Heeren kunnen deze preeken dienen tot de *οἰκοδομη* der gemeente Gods.

Wanneer ik een paar opmerkingen zou willen maken, zouden het deze zijn, dat van preek VI en IX de tekst te klein is en in II niet voldoende uitkomt dat het *koninkrijk der hemelen* bij een zuurdeeg wordt vergeleken; ook had ik in VII gaarne uitgewerkt willen zien, wat dit woord des Heeren voor Israël in *ballingschap* beteekende.

T. HOEKSTRA.

Mooie Marie. Een verhaal uit het Friesche Volksleven, door IDSARDI. J. H. Kok, Kampen, 1916. 267 bldz.

Idsardi heeft door dit verhaal onze Christelijke litteratuur met een mooi en degelijk stuk werk verrijkt, waaraan we gaarne vele lezers toewenschen. Om het ten volle te genieten moet men misschien Fries zijn of althans Friesland en het Friesche volksleven door en door kennen. Het boek wemelt tenminste van Friesche zegswijzen, en bizonderheden uit het Friesche volksleven die voor een lezer welke Friesland niet kent, wel eenigszins vreemd, zoo niet onverstaanbaar zullen zijn.

G. Ch. AALDERS.

